

**PAKOLAISTEN TYÖLLISTYMISEN EDISTÄMINEN EHKÄISEVÄN
MIELENTERVEYSTYÖN NÄKÖKULMASTA**

Ammattikorkeakoulututkinnon opinnäytetyö

Hämeenlinna, sosiaalian koulutus

Syksy 2017

Saana Huhtanen

Sosiaalialan koulutus
Hämeenlinna, Lahdensivun kampus

Tekijä	Saana Huhtanen	Vuosi 2017
Työn nimi	Pakolaisten työllistymisen edistäminen ehkäisevän mielen- terveystyön näkökulmasta	
Työn ohjaaja/t	Päivi Veikkola, Satu Nieminen	

TIIVISTELMÄ

Opinnäytetyön tavoitteena oli selvittää millä keinoin voi edistää pakolaisten mielenterveyttä työllistymisen polulla samalla edistäen heidän työllistymistä itsessään. Työn tilaaja oli PALOMA-hanke, tarkemmin ilmaistuna hankekumppanille Hämeenlinnan kaupungille työskentelevä hanketyöntekijä. Tämän tutkimuksen tuloksia hyödynnettiin PALOMA-hankkeessa pakolaisten mielenterveys-työn valtakunnallisen mallin luomiseksi.

Opinnäytetyön taustateoria perustuu pakolaisuuden, työllistymisen ja mielenterveyden kysymyksiin. Tutkimustavoite saavutettiin käyttämällä systemaattista kirjallisuuskatsausta ja aineistolähtöistä sisällönanalyysia. Tuloksina löydettiin 9 kategoriaa kuvaamaan kuinka pakolaisten mielenterveyttä voidaan tukea työllistymisen polulla ehkäisevän mielenterveystyön näkökulmasta.

Nämä kategoriat olivat osaamisen tunnistaminen, räätälöidyt ratkaisut ja henkilökohtaistaminen, yhteistyö, johdonmukainen palvelupolku, koulutuksen ja kielitaidon edistäminen, tiedon lisääminen, asenteisiin vaikuttaminen, työnantajan tukeminen ja motivoiminen sekä hyväksi todettujen menetelmien käyttäminen. Tutkimuksen tulokset toivat ilmi, että tarvitaan laajaa, sektorirajoja ylittävää vaikuttamis- ja yhteistyötä, työnantajalähtöisyyttä, yksilöllisyyttä ja parempia palvelupolkuja uusien palveluiden ja palveluiden riittävän määrän myötä.

Tutkimuksen tulokset ovat hyvin ajankohtaisia pakolaisten määrän kasvaessa. Tutkimus on sekä ammattialan kehityksen kannalta että yhteiskunnallisesti merkittävä pakolaisten alhaisen työllisyysasteen ja suuren mielenterveysongelmien riskin vuoksi. Tulevaisuudessa aihetta olisi hyvä tutkia tässä tutkimuksessa löydettyjen kategorioiden vaikuttavuuden näkökulmasta. Tulisi myös sitoutua aihepiirin asiakaslähtöiseen tutkimukseen pysyvän ja säännöllisen tutkimustoiminnan myötä.

Avainsanat Pakolainen, mielenterveys, työllistyminen

Sivut 42 sivua, joista liitteitä 2 sivua

Bachelor's degree in social services
Hämeenlinna, Lahdensivu

Author	Saana Huhtanen	Year 2017
Subject	The employment of refugees, from the standpoint of preventative mental health services	
Supervisors	Päivi Veikkola, Satu Nieminen	

ABSTRACT

The purpose of this thesis was to investigate ways to support the mental health of refugees on their path to employment all the while advancing their employment in itself. The thesis was commissioned by the PALOMA project, more specifically by the project worker for their project partner, the City of Hämeenlinna. The results of this research will be utilized by the PALOMA project to construct a national model for refugees' mental health work.

The theoretical basis of this thesis consists of factors related to refugees, employment and mental health. The purpose of this thesis was achieved by using a systematic literature review and data-driven content analysis. With these methods 9 categories were uncovered, which describe how the mental health of refugees can be supported on their road to employment from the perspective of preventative mental health work.

These categories were: recognizing earlier knowledge and skills, individually tailored solutions, collaboration, a coherent path through services, the improvement of education and language skills, adding awareness, influencing attitudes, supporting and motivating employers in addition to well established practical methods. The results of the research show that broad intersectoral collaboration, influential work, employer- oriented approaches, individuality and better service strings with new and adequate services are needed.

The results of this thesis are very current because of the increasing number of refugees. The research of this thesis is significant in relation to both society as a whole and the advancement of the social field, as refugees have a lower employment rate and higher risk for mental health problems. In the future it would be good to research the effectiveness of the categories described in this thesis. The research of this subject matter should also commit to a customer oriented viewpoint through sustainable and regular research as opposed to the current fragmentary project-based model.

Keywords Refugee, mental health, employment

Pages 42 pages including appendices 2 pages

SISÄLLYS

1	JOHDANTO.....	1
2	TUTKIMUKSEN TAUSTA JA TIETOPERUSTA.....	2
2.1	Pakolainen.....	2
2.2	Mielenterveys ja ehkäisevä mielenterveystyö.....	4
2.3	Työllistyminen ja työllistymisvalmiudet.....	5
2.4	PALOMA-hanke.....	6
3	TUTKIMUKSEN TOTEUTUS JA TUTKIMUSTAPA.....	7
3.1	Soveltava tutkimus ja kvalitatiivinen tutkimus.....	7
3.2	Aiheen valinta ja tutkimustehtävä.....	8
3.3	Aineiston hankinta.....	9
3.3.1	Kirjallisuuskatsaus.....	10
3.3.2	Systemaattisen kirjallisuuskatsauksen toteuttaminen.....	11
3.4	Aineiston analyysi.....	14
4	KEINOJA PAKOLAISTEN TYÖLLISTYMISEN EDISTÄMISEKSI EHKÄISEVÄN MIELENTERVEYSTYÖN NÄKÖKULMASTA.....	16
4.1	Osaamisen tunnistaminen.....	16
4.2	Räätälöidyt ratkaisut ja henkilökohtaistaminen.....	18
4.3	Yhteistyö.....	19
4.4	Johdonmukainen palvelupolku.....	20
4.5	Koulutuksen ja kielitaidon edistäminen.....	22
4.6	Tiedon lisääminen.....	23
4.7	Asenteisiin vaikuttaminen.....	24
4.8	Työnantajan tukeminen ja motivoiminen.....	25
4.9	Hyväksi todetut menetelmät.....	27
5	JOHTOPÄÄTÖKSET.....	30
6	POHDINTA.....	32
6.1	Tutkimuksen eettisyys ja luotettavuus.....	33
6.2	Tutkimuksen merkitys.....	35
6.3	Aihepiirin tutkimuksen tulevaisuus.....	35
	LÄHTEET.....	37

Liitteet

Liite 1 Kirjallisuuskatsaukseen valitut lähteet

1 JOHDANTO

Pakolaiset osoittautuvat olevan hyvin heikossa asemassa, kun tarkastellaan työllisyysastetta ja mielenterveysongelmien esiintyvyyttä. Heillä on suurempi riski sairastua mielenterveysongelmiin verrattuna sekä kantaväestöön että muihin maahanmuuttajaryhmiin (THL 2014), minkä lisäksi erityisesti pakolaisilla on enemmän työllistymisvaikeuksia kuin kantaväestöllä tai muilla maahanmuuttajaryhmillä (Peltola & Metso 2008, 20). Nyt kun pakolaisia on enemmän kuin koskaan aiemmin (Suomen pakolaisapu 2017), pakolaisten mielenterveys ja työllistyminen ovat erityisen ajankohdallisia kysymyksiä.

Tämä tutkimuksellinen opinnäytetyö pyrkii vastaamaan pakolaisten mielenterveyteen ja työllistymiseen liittyviin kysymyksiin tarkastelemalla ja selvittämällä niitä keinoja, jotka tukevat pakolaisten mielenterveyttä työllistymisen polulla samalla edistämällä heidän työllistymistä itsessään. Aihetta lähestytään erityisesti ehkäisevän mielenterveystyön näkökulmasta. Tämä tutkimusaiheen rajaus perustuu pitkälti tutkimuksen tilaajan tarpeeseen.

Tutkimuksen tilaaja on Terveiden ja hyvinvoinnin laitoksen pakolaisten mielenterveystoimien valtakunnallinen kehittämishanke eli PALOMA-hanke. Tämä opinnäytetyö tutkimuksena osallistuu hankekumppanin Hämeenlinnan kaupungin hanketyöntekijän Satu Niemisen hankeosuuteen eli ennaltaehkäisevän työn ja varhaisen tuen osa-alueeseen. Osa-alue on jaettu edelleen pienempiin osa-alueisiin. Näistä osa-alueista tämän opinnäytetyön tutkimus kuuluu työ- ja elinkeinoelämän osa-alueeseen. Opinnäytetyön tutkimuksen tuloksia hyödynnetään PALOMA-hankkeen pakolaisten mielenterveystyön valtakunnallisen mallin luomisessa, minkä myötä opinnäytetyössä tehty tutkimus saa laajemman merkityksensä sosiaalialan ammattialaa kehittämisen ja yhteiskunnallisesti vaikuttamisen.

Tutkimusaihe kiinnitti tutkijan huomion kesällä 2016 siihen liittyvän sosiaalialan vastuun ja ajankohtaisuuden vuoksi, jonka lisäksi tutkijan omat kokemukset ulkosuomalaisena paluumuuttajana vahvistivat kiinnostusta aiheesta kohtaan. Opinnäytetyön tutkimusaineisto kerättiin kirjallisuuskatsauksen avulla vuoden 2016 loppua kohti. Kirjallisuuskatsaus toteutettiin systemaattisena kirjallisuuskatsauksena. Käytännössä tutkimusaineiston lähteistä etsittiin ja nostettiin esiin menetelmiä, toimenpiteitä, käytäntöjä, projekteja, hankkeita, kokeiluja ja ajatuksia, joissa oli näyttöä siitä, että ne tukevat jollain tavalla pakolaisten mielenterveyttä työllistymisen polulla tai edistävät työllistymistä itsessään. Näin saatiin kattavaa, mutta myös syvällistä tietoa. Aineisto analysoitiin aineistolähtöisellä sisällönanalyysillä, koska ei haluttu etukäteen rajata mahdollisia tutkimustuloksia. Aineisto analysoitiin ja tutkimustulokset esitettiin alku-

vuodesta 2017, jonka jälkeen opinnäytetyön raportti kirjoitettiin loppuvuodesta 2017.

Raportin alussa esitellään aiheen kannalta keskeiset käsitteet kuten pakolainen, mielenterveys, ehkäisevä mielenterveystyö, työllistyminen ja työllistymisvalmiudet. Tutkimuksen taustaa täydentää PALOMA-hankkeen tarkempi esittely, minkä jälkeen tarkastellaan tutkimuksen aiheenvalintaa hankkeen asettamien tarpeiden mukaisesti. Tutkimusasetelma ja tutkimusmenetelmät esitellään ja perustellaan ennen tutkimuksen tulosten kuvaamista analyysin tuottamien kategorioiden mukaan. Johtopäätöksissä pyritään kiteyttämään keskeiset tulokset peilaten niitä käytettyyn tietoperustaan. Pohdinnassa arvioidaan tutkimuksen merkitystä sekä tarkastellaan tutkimuksen luotettavuutta ja eettisyyttä. Lopuksi tuodaan esiin aihepiirin tutkimuksen tulevaisuutta ja tarpeita jatkotutkimusaiheisiin.

2 TUTKIMUKSEN TAUSTA JA TIETOPERUSTA

Tutkimuksen keskeisiä käsitteitä ovat pakolainen, mielenterveys, ehkäisevä mielenterveystyö ja työllistyminen. Jotta tutkimuksen toteutumista ja tuloksia voidaan ymmärtää syvällisemmin, on ensin ymmärrettävä nämä käsitteet, jotka ohjaavat tutkimusta. Tämä tutkimus perustuu PALOMA-hankkeeseen, joten teoreettisten käsitteiden lisäksi on myös keskeistä ymmärtää PALOMA-hankkeen tavoitteet ja käytännön toteutusprosessi. Hankkeen tavoitteet ja toimintatavat ohjaavat pitkälti tämänkin tutkimuksen etenemistä. Olisikin mahdotonta huomata PALOMA-hankkeen vaikutusta tähän tutkimukseen ymmärtämättä ensin itse hankkeen taustaa ja päämäärää, minkä vuoksi PALOMA-hanke esitellään pääpiirteittäin keskeisten käsitteiden avaamisen jälkeen. Tutkimuksen tietoperustassa ei poikkeuksellisesti käsitellä aihepiirin aiempia tutkimuksia, koska aiempien tutkimusten sisältö nousee selvästi esiin tutkimuksen tulosten yhteydessä tutkimusmetodin ollessa kirjallisuuskatsaus.

2.1 Pakolainen

Pakolainen terminä on määritelty YK:n Geneven pakolaissopimuksessa. Suomen Pakolaisavun (2017) mukaan pakolainen on

- - henkilö, jolla on YK:n päävaltuutetun (UNHCR) myöntämä pakolaisen asema ja joka on paennut saamaan suojelua oman kotimaansa ulkopuolelle. Hänellä on perusteltua aihetta pelätä joutuvansa vainotuksi kotimaassaan rodun, uskonnon, kansallisuuden, tiettyyn yhteiskuntaluokkaan kuulumisen tai poliittisen mielipiteen johdosta ja on sen vuoksi kykenevätön tai sellaisen pelon johdosta haluton turvautumaan kotimaansa suojaan.

Pakolainen voi lisäksi olla ilman kansalaisuutta oleva henkilö, joka oleskelee entisen pysyvän asuinmaansa ulkopuolella ja edellä mainitun määritelmän syiden mukaisesti kykenemätön tai haluton palaamaan entiseen pysyvään asuinmaahansa. (Suomen Pakolaisapu 2017.)

Tämän tutkimuksen kohderyhmänä ovat täysi-ikäiset pakolaiset, mutta tutkimuksessa termillä pakolainen tarkoitetaan kuitenkin laajempaa joukkoa ihmisiä kuin mitä yllä oleva määritelmä luonnehtii. Tässä tutkimuksessa kutsutaan pakolaisiksi kaikkia täysi-ikäisiä pakolaisia, turvapaikanhakijoita ja vastaavista lähtökohdista Suomeen tulleita henkilöitä. Vastaavalla lähtökohdalla tarkoitetaan esimerkiksi perheenyhdistämisen kautta Suomeen konfliktialueilta tullutta, jolloin tulostatus ei virallisesti ole pakolainen, mutta henkilön lähtökohdat ovat lähes samanlaiset kuin pakolaisella. Tämä on linjaus, jonka PALOMA-hanke oli tehnyt hankkeen omaa tutkimusta varten. (Mäki-Opas, Jokela & Castaneda 2016, 4.) Koska tämänkin tutkimuksen kirjallisuuskatsaus osallistuu hankkeen tutkimukseen, linjaus kantautui myös tämän tutkimuksen pakolainen-termin määrittelyyn.

Tämän pakolainen-termin laajentamisen taustalla on ajatus siitä, ettei ihmiselle annettu status määrää tai ennusta hänen elämänsä ja sen suuntaa. Samankaltaisilla lähtökohdilla on suurempi merkitys kuin sillä, että henkilöillä on eri maahantulostatus. Koska pakolaisstatuksen saa joka vuosi vain hyvin rajallinen määrä ihmisiä, ei tutkimuksessa haluttu rajata pois sitä ihmisjoukkoa, jolle statusta ei ole myönnetty, mutta jotka täyttävät sen myöntämisen perusteet ja joille se todennäköisesti olisi myönnetty, mikäli pakolaiskiintiöt olisivat suurempia.

Tutkimusta tehdessä ilmeni, että maahanmuuttotyön tarkkaa terminologiaa ei vielä olla täysin sisäistetty ammattikirjallisuudessakaan. Eri teokset viittasivat samaan maahanmuuttajaryhmään eri termeillä tai eri ryhmiin samoin termein. Osittain myös sen vuoksi tässä tutkimuksessa käsitellään termiä pakolainen edellä mainitulla laajemmalla merkityksellään. Täten myös esimerkiksi tämän opinnäytetyn tutkimuksen kirjallisuuskatsauksen lähteitä valitessa oli tehtävä asiayhteyden perusteella rohkeasti johtopäätöksiä, jos lähteissä selvästi viitattiin tai sisällytettiin pakolaiset ja vastaavista lähtökohdista tulleet henkilöt aineiston piiriin, vaikkei heistä välttämättä suoraan puhuttu näillä nimityksillä aineistossa. Väärinymmärrysten välttämiseksi mainittakoon, että tutkimustuloksia esitellessä luvussa 4 on säilytetty kuitenkin lähdeaineiston käyttämää alkuperäistä termiä, joka on useimmiten termi maahanmuuttaja. Kaikissa näissä tapauksissa on kuitenkin syvällisesti analysoitu lähdeaineistoa ja päädytty siihen lopputulokseen, että kyseisen lähteen tietosisältö on tähän tutkimukseen soveltuva termierosta huolimatta.

2.2 Mielen terveys ja ehkäisevä mielen terveytyö

Ihmisen hyvinvointi, terveys ja toimintakyky perustuvat mielen terveyteen. Hyvä mielen terveys toimii voimavarana auttaen ihmisiä kokemaan elämää mielekkääksi, solmimaan ja ylläpitämään sosiaalisia suhteita sekä toimimaan yhteisön jäsenenä (THL 2009, 7). Mielen hyvinvointiin voivat vaikuttaa erilaiset yksilölliset, sosiaaliset ja vuorovaikutukselliset tekijät, minkä lisäksi myös yhteiskunnan rakenteellisilla tekijöillä on oma vaikutuksensa. Mielen terveyteen voi vaikuttaa joko rakentavasti tai heikentävästi rakenteellisilla tekijöillä kuten työllisyys-, sosiaali-, terveys-, koulutus-, asumis- ja ympäristöpolitiikalla (THL 2009, 7). Kun puhutaan pakolaisista, kaikkien edellä mainittujen lisäksi myös itse muuttoprosessi riskitekijänä on otettava huomioon mielen terveyttä tarkastellessa. Hoitamattomina mielen terveysongelmat vaikeuttavat arkea ja kotoutumista, minkä vuoksi mielen terveyden edistäminen on hyvin keskeinen keino tukea pakolaisten osallisuutta, hyvinvointia ja terveyttä. (THL 2014.)

Ehkäisevä mielen terveytyö koostuu mielen terveyden edistämisestä, jota kutsutaan promootioksi, sekä häiriöiden ehkäisystä, jota kutsutaan preventioksi. *Promootio* pyrkii suojelemaan, vaalimaan ja parantamaan mielen terveyttä; *preventio* painottaa mielen terveyshäiriöiden ja -ongelmien ehkäisemistä erityisesti riskiryhmien – kuten pakolaisten – keskuudessa. Ehkäisevä mielen terveytyö tapahtuu yleensä varsinaisten mielen terveyspalveluiden ulkopuolella esimerkiksi perheissä, päivähoitossa, kouluissa, työpaikoilla, kulttuuri- ja ympäristötoimissa sekä järjestöissä. Ehkäisevää mielen terveytyötä voidaan luonnehtia pyrkivän

- vahvistamaan yksilön mielen terveyttä suojaavia tekijöitä
- tukemaan ja edistämään yhteisön mielen terveyttä suojaavia rakenteita
- vähentämään ja/tai poistamaan yksilön ja yhteisön mielen terveyttä vaarantavia tekijöitä. (THL 2009, 5–11.)

Mielen terveyden häiriöt aiheuttavat merkittäviä yhteiskunnallisia kustannuksia. Ehkäisevä mielen terveytyö on investointi tulevaisuuteen, sillä on olemassa jo näyttöä sekä sen vaikuttavuudesta yksilö- ja ryhmätasolla että sen kustannustehokkuudesta ja kustannushyödyistä. Säästöjä on havaittavissa pidemmällä aikavälillä korjaavien palveluiden tarpeen vähenemisenä ja hyvinvoinnin lisääntymisenä. Näistä syistä ehkäisevää työtä painoitetaan useissa kansallisissa strategioissa ja kehittämissuunnitelmissa. (THL 2009, 5–11.)

Ehkäisevää mielen terveytyötä toteutetaan usein kohdennetusti. Esimerkiksi *valikoitu ehkäisy*, jota kutsutaan myös termillä selektiivinen ehkäisy, kohdistuu yksilöihin tai väestöryhmään, joilla on keskimäärin suurempi riski sairastua mielen terveyden häiriöihin. (THL 2009, 5–11.) Maahanmuuttajilla on kantaväestöä suurempi riski mielen terveysongelmiin ja heistä erityisesti pakolaisilla on vielä suurempi riski. Näillä ongelmilla voi olla seurauksia vielä toisen ja kolmannenkin sukupolven maahanmuutta-

jille. (THL 2014.) Pakolaisiin kohdennettu ehkäisevä mielenterveystyö on näin ollen valikoitua ehkäisytyötä.

Suuresta tarpeesta huolimatta pakolaiset kuitenkin käyttävät vain hyvin vähän mielenterveyspalveluita (THL 2014). Mielenterveysongelmia ei välttämättä tunnisteta, niitä hävetään tai niihin ei osata tai uskalleta hakea apua. Mielenterveyden häiriöihin liitetään myös edelleen vahva negatiivinen leima tai *stigma*. Se voi aiheuttaa syrjintää, eristäytymistä ja viivästyistä avun hakemiseen sekä vaikeuttaa avun vastaanottamista. (THL 2009, 8–9.) Ehkäisevällä mielenterveystyöllä on mahdollisuus vaikuttaa pakolaisten suhtautumiseen mielenterveyttä ja mielenterveyden häiriöitä kohtaan (THL 2014), minkä lisäksi ehkäisevä työ vähentää mielenterveyden ongelmien ja häiriöiden esiintyvyyttä (THL 2009, 10).

2.3 Työllistyminen ja työllistymisvalmiudet

Akavan uraryhmä ja Aarresaaren koulutus- ja ohjausryhmä (2013) ovat luoneet yhdessä uraohjauksen sanakirjan, jossa selvennetään työllistymiseen liittyviä termejä ja ilmauksia. Sanakirjassa määritellään *työllistyminen* henkilön työelämäänsä siirtymisenä, tapahtui tämä vaikkapa valmistumisen tai työttömyyden jälkeen. Työllistyminen lisää *työllisyyttä* eli työmarkkinoilla aktiivisesti toimivien suhdetta työelämän ulkopuoliseen väestöön. *Työllisyysasteella* mitataan työllisten osuutta työikäisestä eli 15–64-vuotiaasta väestöstä (ELY-keskus 2011).

Työllistymistä edeltävät *työllistymisvalmiudet*, jotka sisältävät työnhakutaidot, erilaiset keinot työllistyä ja päästä työmarkkinoille sekä kyvyn tunnistaa mahdollisuuksia työmarkkinoilla ja omaa osaamista vastaavia työtehtäviä. Työllistymisvalmiuksia voi verrata työelämävalmiuksiin ja työelämätaitoihin. *Työelämävalmiudet* ovat esimerkiksi elämänhallintaa, kommunikaation ja muutosten edistämiseen liittyviä taitoja ja kykyjä. Ne voivat sisältää halun oppia uutta, uteliaisuuden, ennakkoluulottomuuden sekä moniulotteisen maailman lukutaidon. Valmiuksien kehittämistä tuetaan käytännön läheisellä oppimisella, mikä edistää käytännön kokemuksen ja teoreettisen aineksen yhdistämistä toisiinsa. *Työelämätaidot* on työelämävalmiuksia laajempi termi, joka voi kattaa esimerkiksi viestintätaidot, kriittisen ajattelun taidot, ongelmanratkaisu- ja päättelytaidot sekä tietotekniset valmiudet. (Akavan uraryhmä ja Aarresaaren koulutus- ja ohjausryhmä 2013.)

Työllistyminen ei näin ollen ole yksioikoinen prosessi. Työelämän ulkopuolella olevien työllistymisvalmiuksia edistämällä voidaan kuitenkin tukea heidän työelämäänsä sijoittumista (Satakunnan ammattikorkeakoulu A 2012, 24). Työllistymis- ja työllistämispolulla tarkoitetaan näiden erilaisten valmiuksien ja taitojen kehittämistä työllistymistä tavoitellessa. Henkilökohtainen työllistymispolku voi sisältää esimerkiksi eri alojen kokeilua, työssäoppimista, opinto-ohjausta, yrittäjäkoulutusta tai yksilöohjausta (Työtehoseura 2017).

2.4 PALOMA-hanke

Terveyden ja hyvinvoinnin laitos (2014) pitää kansallista sosiaali- ja terveysalan kehittämissuunnitelmaa avainasemassa maahanmuuttajien mielenterveyden erityistarpeiden oikea-aikaisessa ja tarkoituksenmukaisessa huomioimisessa. Tästä tarpeesta syntyi PALOMA-hanke eli pakolaisten mielenterveystoimien valtakunnallinen kehittämissuunnitelma (THL 2017). Hankkeen päämääränä on pakolaisten ja vastaavista lähtökohdista tulevien mielenterveysongelmien parempi ennaltaehkäisy, tunnistaminen ja hoito rakentamalla valtakunnallisen toimintamallin heidän mielenterveystyöhön (Mäki-Opas & Jokela 2016, 2; THL 2017). Valtakunnalliselle mallille on tarvetta, koska pakolaisten mielenterveystoimet eivät ole järjestetty yhteneväisesti ja sen vuoksi alueelliset erot ovat suuret (Mäki-Opas & Jokela 2016, 3).

Hankkeen kokonaiskesto on 1.1.2016 – 31.12.2018 ja sitä rahoittaa Euroopan Unionin Turvapaikka- maahanmuutto- ja kotouttamisrahasto. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos THL toteuttaa hankkeen yhteistyössä hankekumppaneiden kanssa. Hankekumppanit ovat HYKS / HUS kulttuuripsykiatrian poliklinikka, Kuopion yliopistollinen sairaala, Suomen mielenterveysseura ja Hämeenlinnan kaupunki. Jokaisella hankekumppanilla on yksi hanketyöntekijä. (Mäki-Opas & Jokela 2016, 9–10.)

Hanke alkoi tiedonkeruulla, jossa pyrittiin saamaan tutkimusaiheesta kokonaiskäsitys kirjallisuuskatsauksen sekä asiantuntija- ja kohderyhmähaastattelujen avulla. Sitä seuraa valtakunnallisen mallin rakentamisen vaihe, mikä toteutui asiantuntijaryhmien kokoontumisella ja hanketyöntekijöiden työskentelyllä asiantuntijaryhmien tulosten perusteella. Viimeisenä malli vielä jalkautetaan valtakunnallisesti mielenterveystoimien eri tasoille koulutus- ja jalkauttamistilaisuuksissa. (Mäki-Opas & Jokela 2016, 6–10). Tämä tutkimus osallistui hankkeen ensimmäiseen vaiheeseen eli tiedonkeruuseen kirjallisuuskatsauksen muodossa.

Hankkeen kirjallisuuskatsaus jaettiin neljän hanketyöntekijän välillä neljään aihepiiriin: taustatiedot ja kolmannen sektorin toiminta, erikoissairaanhoidon, perusterveydenhuolto ja sosiaalitoimi sekä ennaltaehkäisevä työ ja varhainen tuki. Tämän opinnäytetyön tutkimus kytkeytyy Hämeenlinnan kaupungin hanketyöntekijän aihepiiriin ennaltaehkäisevään työhön ja varhaiseen tukeen. Aihepiiri oli jaettu edelleen kuuteen osa-alueeseen: opetustoimi, varhaiskasvatus, seurakunnat, harrastustoimi, struktuuria ylläpitävät elimet kuten poliisi sekä työ- ja elinkeinoelämä. Tämä tutkimus tarkastelee työ- ja elinkeinoelämän osa-alueita itsenäiseen työllistymiseen saakka. Käytännössä tämä tarkoittaa polkua maahan saapumisesta lähtien työelämään siirtymiseen asti. Tämän opinnäytetyön tutkimuksen kohdentaminen juuri työ- ja elinkeinoelämään oli sekä hankkeen tarpeen että tutkijan henkilökohtaisen kiinnostuksen johdosta.

3 TUTKIMUKSEN TOTEUTUS JA TUTKIMUSTAPA

Koska tutkimus toteutettiin soveltavana kvalitatiivisena tutkimuksena, avataan tämän luvun alkuun sekä kvalitatiivisen tutkimuksen että soveltavan tutkimuksen piirteitä, jonka jälkeen siirrytään tarkastelemaan tutkimuksen aiheen valintaa ja tutkimustehtävää. Tämän jälkeen on aineistonhankinnan vuoro, jossa syvennytään kirjallisuuskatsauksen tekemiseen ja erityisesti systemaattiseen kirjallisuuskatsaukseen. Lopuksi vielä siirrytään tarkastelemaan tutkimuksen analyysiä aineistolähtöisen sisälönanalyysin myötä.

3.1 Soveltava tutkimus ja kvalitatiivinen tutkimus

Tutkimus toteutettiin soveltavana kvalitatiivisena tutkimuksena. Soveltavalle tutkimukselle ominaista on ongelmien ratkaisu, laajojen vaikutusten aikaansaaminen ja ennustaminen, palvelujen kehittäminen, asiakaslähttöisyys ja rahoittajan aloitteesta tuleva aihe (Hirsjärvi, Remes & Sajavaara 1997, 133). Tämä tutkimus täyttää pitkälti soveltavan tutkimuksen piirteet, sillä siinä pyritään löytämään nimenomaan ratkaisuja ongelmaan, mikä ilmenee pakolaisten työllisyyden ja mielenterveyden tukemisen suhteen. Kun tämä tieto hyödynnetään PALOMA-hankkeessa, se saa aikaan laajoja vaikutuksia valtakunnallisen mallin myötä. Jotta malli voisi toimia, täytyy jo tutkimusta tehdessä pyrkiä ennustamaan löydettyjen ratkaisujen mahdollisia vaikutuksia. Tutkimus on suunnattu nimenomaan asiakkaille eli loppukäyttäjille, pakolaisille, jotta he hyötyisivät käytännön tasolla tutkimuksen tulosten perusteella tehtävistä kehittämistoimista. Sen lisäksi on otettu toki myös muita näkökulmia huomioon kuten työntekijöiden, yhteisöjen ja yhteiskunnallinen näkökulma. Tutkimusaihe on tullut PALOMA-hankkeen aloitteesta, ja koska koko hanke on palvelujen kehittämistä pakolaisten mielenterveyden edistämiseksi, myös tämä tutkimus kehittää näitä palveluja osallistamalla hankkeeseen.

Sosiaalialalla on yleistä toteuttaa tutkimuksia kvalitatiivisin eli laadullisin menetelmin, sillä sosiaalialan tutkimuskohteita voi olla haastavaa ilmaista numeerisesti kvantitatiivisin keinoin. Tämäkin tutkimus on kvalitatiivinen tutkimus ja sitä luonnehtivat kvalitatiivisen tutkimuksen tyypilliset piirteet. Kvalitatiivisen tutkimuksen tyypillisiä piirteitä voidaan Hirsjärven ym. (1997, 164) mukaan luonnehtia seuraavasti:

- käsitellään tapauksia ainutlaatuisina ja aineisto tulee tämän ainutlaatuisuuden mukaisesti tulkituksi
- tutkimussuunnitelma muotoutuu joustavasti tutkimuksen edetessä
- suositaan sellaisia metodeja aineistonhankinnassa, joissa tutkittavien ”ääni” ja näkökulma pääsevät esiin
- käytetään induktiivista analyysiä
- tutkimuksen tiedonhankinta on luonteeltaan kokonaisvaltaista.

Kvalitatiivinen tutkimus vaatii tutkijalta aktiivista tulkintaa merkitysten ja tiedon rakentamiseksi, lisäksi se on naturalistista, mikä tarkoittaa, että se pyrkii säilyttämään todellisen elämän kontekstin laboratorio-olosuhteiden sijaan. Täten se on myös olosuhdesidonnaista, sillä konteksti on pakko ottaa huomioon. Kvalitatiivinen tutkimus on syvällistä, kokonaisvaltaista ja induktiivista tutkimusta (Schreier 2012, 20–28.)

Seuraavassa kuvataan käytännön tasolla soveltavan kvalitatiivisen tutkimusprosessin etenemistä tässä tutkimuksessa. Kaikki alkaa tutkimusongelman asettelusta, minkä jälkeen siirrytään aineiston hankintaan systemaattisen kirjallisuuskatsauksen myötä ja viimeiseksi vielä aineiston analyysiin, jossa syvennytään aineistolähtöiseen sisällönanalyysiin.

3.2 Aiheen valinta ja tutkimustehtävä

Pakolaisten mielenterveys tutkimusaiheena kiinnitti tutkijan huomion ajankohtaisuutensa vuoksi Hämeenlinnan kaupungin “tutkimusaiheita tarjolla” -sivustolla kesällä 2016. Aihe on tutkijalle henkilökohtaisesti tärkeä, sillä tutkija on itse ulkosuomalainen paluumuuttaja, joka on kokenut osan uudelleen kotoutumisen haasteista. Henkilökohtaisen kokemuksen myötä tutkijalla on mahdollisuus tarkastella tutkimusaihetta useammasta näkökulmasta ja omakohtaisen kokemuksen vuoksi hän kokee myös erityisen tärkeäksi kehittää Suomessa tehtävää maahanmuuttotyötä.

Tutkimusprosessin edetessä tutkimusaihe tarkentui sekä tutkijan oman kiinnostuksen että PALOMA-hankkeen Hämeenlinnan kaupungin hanke-työntekijän tarpeiden mukaisesti. Tutkimustehtäväksi muodostui etsiä sellaisia pakolaisten elinkeino- ja työelämävalmiuksia ja työllistymistä edistävien keinoja, jotka samalla ennaltaehkäisevät mahdollisia mielenterveysongelmia tai tukevat muulla tavalla pakolaisten mielenterveyttä. Tutkimuskysymykseksi määrytyi seuraava: millaisin keinoin voidaan edistää pakolaisten työllistymistä ehkäisevän mielenterveystyön näkökulmasta? Keinoilla tarkoitetaan menetelmiä, toimenpiteitä, käytäntöjä, kokeiluja, projekteja, hankkeita, ajatuksia, ajattelutapoja tai mitä tahansa muuta, mikä on tukenut pakolaisten mielenterveyttä ja työllistymistä. Ei haluttu rajata millaisia keinoja etsitään, jotta hyviä keinoja ei jäisi vahingossa pois aineistosta tarkan rajauksen vuoksi.

Tutkimustehtävä on ajankohtainen, sillä Suomen Pakolaisavun (2017) mukaan “konfliktien ja vainon vuoksi pakenemaan joutuneita ihmisiä on maailmassa enemmän kuin koskaan aiemmin”. Esimerkiksi vuonna 2016 Suomessa myönnettiin ensimmäinen oleskelulupa tai rekisteröitiin EU-kansalaisen oleskeluoikeus yhteensä 39 317 ulkomaalaiselle, mikä on selvästi korkeampi määrä aiempiin vuosiin verrattuna (EMN 2017, 5). Maahanmuuttoon liittyy yleensä psyykkisten ongelmien ilmaantumisen suurentunut riski, ja erityisesti pakolaisilla on huomattavasti suurempi riski sairastua psyykkisesti. Hoitamattomat psyykkiset häiriöt voivat taas estää tarvittavan kielitaidon ja työelämävalmiuksien hankkimisen, mikä vuoros-

taan vaikuttaa yksilön työllistymiseen pidemmällä aikavälillä. (Peltola & Metso 2008, 75; Kirmayer ym. 2011.)

Kaikkia ikäryhmiä tarkastellessa maahanmuuttajien työllisyysaste on taiseesti kantaväestöä heikompi. Kantaväestön työllisyysaste on keskimäärin 17,6 % korkeampi kuin ulkomaalaistaustaisten työllisyysaste. (Aro & Laiho 2013, 6.) Työvoiman kysynnän heikentyessä kantaväestön on maahanmuuttajaa helpompi saada töitä ja myös talouden elyessä elpyminen heijastuu vajaakuntoisten työttömyyteen viiveellä verrattuna yleiseen työttömyyteen (Eronen ym. 2014, 18; Satakunnan ammattikorkeakoulu 2012a, 29). Tällaiset työllistymisvaikeudet voivat ajaa ihmisiä työskentelemään pimeästi (Peltola & Metso 2008, 115).

Maahantulon alkuvaiheessa useimmat maahanmuuttajat joutuvat olemaan työttömiä, mikä voi tehdä sopeutumisesta entistäkin raskaampaa (Peltola & Metso 2008, 77). Työttömät eivät voi yhtä hyvin ja ovat sairampia kuin työlliset. Työttömyyden on todistettu vaikuttavan haitallisesti hyvinvointiin ja terveyteen, jonka lisäksi työttömyys jo itsessään lisää myöhemmän työttömyyden todennäköisyyttä. Näin heikkenevästä terveydestä ja työkyvystä voi helposti syntyä itseään vahvistava kierre. (Heponiemi ym. 2008, 65.) Tästä syystä jo pelkkä työllistymisen edistäminen voitaisiin tulkita mielenterveyttä edistäväksi ehkäiseväksi mielenterveystyöksi. Tehdessään töitä pakolaisten työllistymisen edistämiseksi tulisi aina huomioida heidän mielenterveytensä ja siihen liittyvät riskit.

Kuten jo todettiin, ulkomaalaisten työttömyysaste on huomattavasti korkeampi kuin kantaväestön kautta Suomen, mutta kaikista eniten työllistymisvaikeuksia onkin ollut pakolaistaustaisilla maahanmuuttajilla, mikä tarkoittaa, että edellä mainitut työttömyyden haitat heijastuvat eniten juuri pakolaisten elämään. Työhän tuo mukanaan paljon hyvinvoinnin kannalta keskeisiä tekijöitä, esimerkiksi taloudellista riippumattomuutta ja sosiaalisia suhteita. (Peltola & Metso 2008, 20.) Sen lisäksi maahanmuuttajat voisivat tarjota helpotusta työmarkkinoiden ikärakennehaasteisiin, sillä heidän ikärakenne on erityisen suosiollinen aktiivisille työmarkkinoille osallistumiselle (Aro & Laiho 2013, 43; Eronen ym. 2014, 9). On selvää, että tulevana vuosina tullaan tarvitsemaan uutta työvoimaa isojen ikäluokkien tilalle (Satakunta University of Applied Sciences 2012, 3). Näin ollen tämän tutkimuksen aihepiiri sivuaa useita ajankohtaisia aiheita: pakolaisten suuren määrän tuomat haasteet, pakolaisten mielenterveyden haasteet sekä pakolaisten työllisyyden haasteet. Ennen kuin sosiaalialalla ollaan valmiita vastaamaan näihin haasteisiin, on tehtävä paljon tutkimus- ja kehitystyötä sen mahdollistamiseksi.

3.3 Aineiston hankinta

Aineiston hankintatapa määräytyi PALOMA-hankkeen kirjallisuuskatsauksen tarpeesta. Hanke oli kuitenkin melko joustava sen suhteen, mitä kir-

jallisuuskatsauksen tyyppiä hyödyntää ja kuinka laajan aineiston hankkii. Seuraavaksi esitellään, miten ja mihin perustuen nämä päätökset tehtiin.

3.3.1 Kirjallisuuskatsaus

Tutkimustavan tai toisin sanoen tutkimusmetodin tärkeyttä ei voi korostaa liikaa, sillä ”tarkasti määritelty metodi ja metodisäännöt vähentävät omiin ennakkoluuloihin perustuvaa todistelua tai epämääräiseen intuitioon perustuvaa analyysiä, jotka eivät ole tieteen tunnuspiirteitä eivätkä siten tieteessä hyväksyttäviä” (Salminen 2011, 1). Tässä tapauksessa tutkimusmetodi määräytyi PALOMA-hankkeen tarpeen mukaisesti niin, että aineiston hankinta toteutettiin kirjallisuuskatsauksena.

Kirjallisuuskatsaus on tutkimustekniikka, jota yleensä luonnehditaan jo tehtyjen tutkimusten tutkimiseksi. Tällöin kootaan aiempien tutkimusten tuloksia niin, että ne ovat perustana uusille tutkimustuloksille ja teorioille. Olennaista on alkuperäisen korkealaatuisen tutkimustyön tunnistaminen, arvioiminen ja tiivistäminen niin, että siitä voi tehdä uutta tietoa tuottavia johtopäätöksiä. (Salminen 2011, 1–5.)

Teoreettis-käsitteellinen tutkimus tarkastelee ilmiötä jo olemassa olevan aineiston pohjalta ja pyrkii sen avulla luomaan uutta tietoa (Järventausta ym. 1999, 19). Kirjallisuuskatsauksen tavoitteet ovat näin ollen teoreettis-käsitteellisen tutkimustavan tavoitteiden mukaisia. Kirjallisuuskatsaus rakentaa tietyn asiakokonaisuuden yleiskuvan ja pyrkii tunnistamaan ongelmia (Salminen 2011, 3). Tässä tapauksessa kirjallisuuskatsaus mahdollisti yleiskuvan luomisen pakolaisten työllistymistä edistävästä tekijöistä ehkäisevän mielenterveystyön näkökulmasta. Yleiskuvan luonnehdinnassa paljastui luonnollisesti myös tähän aiheeseen liittyviä ongelmia ja epäkohtia, jotka poimittiin mukaan kehittämistyön kohteiksi.

Tutkimusmetodi, tässä tapauksessa kirjallisuuskatsaus, perustelee sen tiedon, joka on syntynyt tutkimuksen aikana, mutta metodologia perustelee, onko käytetty metodi ollut oikea valinta (Tuomi & Sarajärvi 2002, 11). Metodologiaa voi tämän tutkimuksen yhteydessä perustella sillä, että haluttiin tuottaa mahdollisimman kattavaa tietoa. Haluttiin siis tietoa muun muassa joka puolelta Suomea, jotta tutkimus olisi valtakunnallisesti kattavaa PALOMA-hankkeen valtakunnallisen mallin rakentamisen tavoitteen vuoksi. Pyrittiin saamaan tietoa pakolaisista, jotka ovat mahdollisimman eri-ikäisiä, eri maista ja lähtökohdista sekä mahdollisimman eri koulutustaustoilta. Tavoitteena oli saada tietoa työllistymisen polun eri vaiheista alkaen siitä, kun ei edes tietoisesti vielä edistetä työllistymisvalmiuksia ja päättyen siihen, kun vakaa työsuhde on saavutettu. Haluttiin tietoa mielenterveydestä, erityisesti mielenterveysongelmia ehkäisevistä tekijöistä, jotka voivat olla vaikeasti tunnistettavissa ilman syvällistä perehtymistä.

Näin ollen tietoa oli saatava esiin laajasti. Pysyäkseen kuitenkin opinnäytetyön edellyttämän 15 opintopisteen laajuudessa, monet tutkimusmenetelmät osoittautuivat riittämättömiksi aineiston kattavuuteen nähden. Näin päädyttiin siihen, että kirjallisuuskatsaus oli ainoa metodologia, jolla oli mahdollista kerätä riittävän kattavaa, mutta silti syvällistä tietoa aiheesta, jotta saataisiin luotettava vastaus tutkimuskysymykseen.

3.3.2 Systemaattisen kirjallisuuskatsauksen toteuttaminen

Tutkimusmetodin tarkennettua kirjallisuuskatsaukseen oli vielä määriteltävä kirjallisuuskatsauksen tyyppi. Kirjallisuuskatsauksen kolme perustyyppiä ovat kuvaileva kirjallisuuskatsaus, systemaattinen kirjallisuuskatsaus ja meta-analyysi (Salminen 2011, 6). Tutkimuskysymys, aiheen laajuus ja kirjallisuuskatsauksen tavoite rajasivat kuvailevan kirjallisuuskatsauksen ja meta-analyysin pois, jolloin systemaattinen kirjallisuuskatsaus osoittautui parhaaksi vaihtoehdoksi tutkimusongelman ratkaisemiseksi.

Systemaattinen kirjallisuuskatsaus seuloa esiin tieteellisten tulosten kannalta tärkeitä tutkimuksia. Se kiinnittää huomiota käytettyjen lähteiden keskinäiseen yhteyteen sekä tapaan, miten siteeratut tulokset on hankittu. Systemaattinen kirjallisuuskatsaus hyödyntää näyttöön perustuvaa päätöksentekoa eli tutkitun tiedon tuomista päätöksenteon tueksi. Käytännössä tämä on tehokkaimman ja tuloksellisimman toimintamallin etsimistä, jota ei ilmene samalla tavalla muissa kirjallisuuskatsauksen tyypeissä, mikä sopi erityisesti tämän tutkimuksen tutkimustehtävän tarpeisiin. (Salminen 2011, 4, 9–10.)

Systemaattista kirjallisuuskatsausta varten on olemassa tarkka etenemisprosessi. Ensimmäisenä valitaan tutkimuskysymys, sitten valitaan kirjallisuus ja tietokannat, jonka jälkeen valitaan hakutermit tietokantoja varten. Suoritetaan haut tietokannoissa ja kun hakutulokset saadaan, ne käytetään käytännön seulan läpi - esimerkiksi millä kielillä hakutuloksia otetaan mukaan - mitä taas seuraa metodologinen seula, joka varmistaa, että katsaukseen valikoituu tieteellisesti laadukkain materiaali. Sen jälkeen tehdään itse katsaus, mikä vaatii standardoidun muodon tiedon keräämiseksi, jonka jälkeen vielä viimeisenä syntetisoidaan tulokset eli tehdään raportti, jossa selvitetään löydökset tarkasti, kuvataan tutkimuksen laatua ja osoitetaan tutkimustarve. (Salminen 2011, 10–11.)

Tämän tutkimuksen systemaattisen kirjallisuuskatsauksen eteneminen lähti liikkeelle tutkimuskysymyksestä: millaisin keinoin voidaan edistää pakolaisten työllistymistä ehkäisevän mielenterveystyön näkökulmasta? Jotta tähän kysymykseen saataisi parhaiten vastauksia, valittiin lähteiden etsimiseksi sekä kotimaiset että kansainvälisen tietokannat. Suomessa pakolaiskysymykset ovat nimittäin melko uusi ilmiö verrattuna moneen muuhun maahan. Tietokannoiksi valikoituivat Melinda sekä HAMK:in kansainvälinen tietokanta. Jotta tietokantojen kautta saadut lähteet py-

syisivät järjestyksessä, käytettiin RefWorks -ohjelmaa, jonne oli mahdollista tallentaa ja järjestää lähteet aihepiirien mukaisesti.

Lähteitä haettaessa pyrittiin löytämään mahdollisimman uusia ja ajankohtaisia, minkä vuoksi rajattiin hakutulokset vuosille 2011–2017. Tavoitteena oli myös saada mahdollisimman luotettavaa ja laadukasta tietoa, joten haettiin vertaisarvioituja teoksia. Suomalaista tietokantaa käytettäessä haettiin suomenkielisiä teoksia ja kansainvälisestä tietokannasta haettiin sekä suomen- että englanninkielisiä. Haulilla “pakolai? AND työllistyminen” Melindasta 13.12.2016 saatiin edellä mainituilla kriteereillä yhdeksän hakutulosta, joista kolme valittiin mukaan kirjallisuuskatsaukseen. Haulilla “mielenterv? AND työllistyminen” saatiin samoilla edellä mainituilla kriteereillä samasta tietokannasta 18.12.2016 seitsemäntoista tulosta, joista valittiin viisi mukaan kirjallisuuskatsaukseen. HAMK tarkennettu kansainvälisten e-aineistojen haku “refugee AND employment” 13.12.2016 tuotti 38 hakutulosta vuosilta 2016-2017, joista mukaan valittiin kaksi.

Hakutulosten ja kirjallisuuskatsaukseen mukaan otettujen teosten määrää tarkastellessa vaikuttaa siltä, että prosentuaalisesti vain hyvin pieni määrä lähteistä on otettu mukaan kirjallisuuskatsaukseen. Se pitää paikkansa ja onkin selitettävissä erittäin tarkan metodologisen seulan myötä. Kirjallisuuskatsaukseen valittiin mukaan ainoastaan vakuuttavia ja luotettavia lähteitä. Koska tutkimusaihe on hyvin tarkkaan rajattu, yhtä tarkasti rajattuja lähteitä ei löytynyt kovin monta. Hakutulosten kautta löydettyjä lähteitä tarkasteltiin kriittisesti, jotta voitiin varmistua siitä, että ne kattavat tutkimusaiheen perusteellisesti tutkimustehtävän kannalta. Osa lähteistä keskittyi ainoastaan mielenterveyteen, ainoastaan työllistymiseen tai ainoastaan pakolaisuuteen. Tällaiset lähteet karsiutuivat pois, koska tarkoituksena oli tarkastella edellä mainittujen tekijöiden yhteisvaikutusta. Jos pakolaisuuden, mielenterveyden ja työllistymisen yhteisvaikutusta ei ollut lähteessä otettu huomioon, niin vähintään näitä edellä mainittuja asioita oli tarkasteltu niin, että tulokset olivat sovellettavissa myös niiden yhteisvaikutuksen osalta. Joissakin lähteissä tällainen soveltamiskelpoisuus tuotiin esimerkiksi johdannossa tai saatesanoilla esiin, jolloin lähde oli mahdollista valita mukaan tämän tutkimuksen katsaukseen. Myös liian tarkasti rajatut lähteet karsiutuivat pois tämän kirjallisuuskatsauksen aineistosta, jos lähde ei mahdollistanut sen sisällön yleistämistä laajalle ryhmälle kuten tämän tutkimuksen kohderyhmä.

Lähteiden valinnassa tärkein kriteeri oli kuitenkin se, vastaako lähteen sisältö tutkimuskysymykseen. Jos lähde kertoi ainoastaan teoreettisella tasolla aiheesta, sitä ei valittu mukaan, koska se ei kerro käytännön tason menetelmistä, joilla voidaan tukea pakolaisten työllistymistä ja mielenterveyttä. Käytännönläheisyys oli näin ollen hyvin tärkeä kriteeri lähteiden valinnassa ja lähteet, jotka sisälsivät valmiiksi tutkittuja, todistettuja ja hyväksi todettuja menetelmiä menivät lähdevalinnoissa muiden edelle. Jos lähteessä esiteltiin hyvä ajatus tai idea menetelmälle tai keinolle

mutta sen vaikuttavuudesta ei ollut vielä näyttöä, lähde ei ollut yhtä hyödyllinen tutkimustavoitteen kannalta kuin lähde, jossa esiteltiin jo näyttöä ja perusteltuja tuloksia saanutta menetelmää. Lähde valittiin varmasti mukaan, jos se pystyi tuomaan esiin empiirisesti hyväksi todetun menetelmän, joka vie asiakasta eteenpäin työllistymisen polullaan tai mielenterveyden kannalta. Asiakkaan kokemus on tutkimuskysymyksen ratkaisemisen kannalta tärkeää tietoa. Näin ollen ne lähteet, jotka toivat asiakkaan ääntä esiin menivät asiakkaan kokemusta sivuttavien lähteiden ohitse.

Lähteiden valinnassa oli myös otettava huomioon PALOMA-hankkeen asettama aikataulu. Lähteitä ei ollut mahdollista valita loputtomiin, vaan oli pakko rajata ne sellaiseen määrään, että niitä ehti käsitellä syvällisesti ja laadukkaasti annettuun määräaikaan mennessä. Kaiken tämän yhteisvaikutuksena kirjallisuuskatsaukseen valittiin mukaan 10 lähdeettä tietokantahakujen perusteella.

Tietokantahakujen kautta tulleita lähteitä täydennettiin myös PALOMA-hankkeen hanketyöntekijä Satu Niemisen asiantuntijasuosituksilla. Asiantuntijan suosituksia otettiin vastaan, koska hänellä oli työkokemuksen ansiosta tietoa tutkimuksen tarkoituksen kannalta tärkeistä lähteistä, joita ei kuitenkaan ilmennyt tietokantahauissa joko haun tarkkojen rajauksien vuoksi, saatavuuden vuoksi tai hiljaisen tiedon takia. Hiljainen tieto on ammattilaisten kesken vallitsevaa tietoa, jota on vaikea pukea sanoiksi (Kesti n.d., 4). Siksi se ilmenee huonosti kirjallisuuskatsauksen hauissa, ja sitä tuotiinkin enemmän esiin asiantuntijalähteiden avulla. Koska tutkimusaihe on hyvin ajankohtainen ja nopeasti kehittyvä, melko paljon aihepiirin tiedosta tuntuu olevan hiljaista tietoa. Asiantuntijasuosituksissa pidettiin tärkeimpänä tutkimusaiheeseen ja näkökulmaan sopivuus, minä vuoksi joustettiin tietokantahakujen tarkkaan rajatuista ehdoista, kuten julkaisuvuoden rajauksesta ja vertaisarvioinnista. Nämä ehdot oli asetettu osittain siksi, että hakutulosten määrä olisi realistisesti käsiteltävissä. Asiantuntijasuosituksissa ei tarvinnut asettaa lähteiden määrän vuoksi rajoituksia, sillä asiantuntija osasi arvioida lähteiden määrän ja sopivuuden itse. Asiantuntijan suositusten myötä kirjallisuuskatsaukseen tuli seitsemän lähdeettä lisää.

Sekä tietokantahakujen perusteella että asiantuntijasuosituksen perusteella kirjallisuuskatsaukseen mukaan valitut lähteet ovat koottuna liitteessä 1. Niissä korostuu verkossa julkaistut lähteet siksi, että kaikkea aihepiirin ajankohtaista tietoa ei ole vielä painettu ja jos on, usein myös verkossa luettava versio on julkaistu. Saatavilla olevien lähteiden luonteeseen palataan vielä raportin pohdinnassa (Luku 6). Kun lähteet oli valittu, niitä alettiin käsittelemään lukemalla ja tekemällä muistiinpanoja niistä ilmenevistä tutkimuskysymykseen liittyvistä nostoista. Katsauksen loppuun saattaminen vaati aineiston analyysin ja syntetisoinnin, joita avataan tarkemmin seuraavassa alaluvussa.

3.4 Aineiston analyysi

Systemaattinen kirjallisuuskatsaus tuotti runsaasti aineistoa. Ellei aineistoa kykene analysoimaan asianmukaisesti, vaarana on, että aineiston sisältämä tieto jää hyödyntämättä. Tämän tutkimuksen tarpeisiin aineiston parhaaksi analyysimenetelmäksi osoittautui aineistolähtöinen sisällönanalyysi. Systemaattisen kirjallisuuskatsauksen ja aineistolähtöisen sisällönanalyysin prosessit tuntuvat olevan hieman päällekkäisiä, ja sen vuoksi ne onkin helppo saattaa yhteen johtuen prosessien luonnollisesta yhtymäkohdasta. Ominaista sisällönanalyysille on tutkimusaineiston tiivistäminen sekä kategorioihin luokittaminen (Tuomi & Sarajärvi 6, 2002). Koska myös kirjallisuuskatsaus on pitkälti tutkimusaineiston tiivistämistä, sisällönanalyysi tuntui luontevalta ja johdonmukaiselta analyysimenetelmältä.

Sisällönanalyysi alkaa päätöksestä, mikä kyseisessä aineistossa kiinnostaa. Sen jälkeen aineisto redusoidaan eli pelkistetään. Tämä tarkoittaa, että aineisto käydään läpi erottaen siitä juuri ne asiat, joista ollaan kiinnostuneita, jolloin samalla kaikki muu rajautuu jyrkästi tutkimuksen ulkopuolelle. Tästä vaiheesta käytetään joskus nimitystä "aineiston litterointi" tai "aineiston koodaaminen". Nämä aineistosta erotetut asiat luokitellaan, teemoitellaan tai tyypitellään jollain tavalla, jota kutsutaan aineiston klusteroinniksi. Tämän jälkeen ryhmittelyn perusteella kirjoitetaan yhteenvedo. Klusterointi ja yhteenvedon kirjoittaminen vaativat aineiston abstrahointia eli käsitteellistämistä. Abstrahoinnilla aineistosta erotetut kielelliset ilmaisut saatetaan teoreettisiksi käsitteiksi ja johtopäätöksiksi. (Tuomi & Sarajärvi 2002, 94-112.)

Sisällönanalyysi voi olla aineistolähtöinen, teoriaohjaava tai teorialähtöinen. Sisällönanalyysi on aineistolähtöinen, kun analyysiyksiköt valitaan aineistosta tutkimuksen tarkoituksen ja tehtävänasettelun mukaisesti. Analyysiyksiköt, esimerkiksi aineistosta poimitut lauseet, eivät näin ollen ole etukäteen harkittuja tai tietyn teorian tai ajattelutavan ohjaamia, vaan syntyvät aineiston perusteella tutkimustavoitteen rajauksella. Teoriaohjaavassa ja teorialähtöisessä sisällönanalyysissä analyysin kategoriat ovat ennakkoon sovittuja, kun taas aineistolähtöisessä sisällönanalyysissä myös kategoriat syntyvät aineiston perusteella. (Tuomi & Sarajärvi 2002, 94-112.) Koska tässä tutkimuksessa haluttiin nimenomaan nostaa monipuolisia ja kenties pimentoon jääneitä pakolaisten työllistymisen ja mielenterveyden tukemisen keinoja esiin, teoriaohjaava tai teorialähtöinen sisällönanalyysi olisi rajannut mahdollisia tutkimustuloksia pois jo analyysin luonteen vuoksi. Aineistolähtöinen analyysi jäi jäljelle parhaaksi keinoksi tavoittaa tuoretta, aitoa ja konkreettista tietoa valituista kirjallisuuskatsauksen lähteistä.

Sisällönanalyysi rakentuu ennakkoon määritellyn tutkimusnäkökulman varaan (Schreier 2012, 4). Kuten jo mainittiin, analyysiä varten on valittava, mikä tarkalleen aineistossa kiinnostaa, jotta tämä näkökulma voidaan

löytää ja keskittyä juuri siihen (Tuomi & Sarajärvi 94, 2002). Kvalitatiivinen tieto on usein runsasta ja voi olla mahdotonta kuvailla kaiken kattavasti, joten tarkentamalla tutkimusnäkökulmaa voidaan saada aikaan tarkempia tutkimustuloksia (Schreier 2012, 4). Tässä tapauksessa laajasta aineistosta haluttiin nostaa esiin juuri se tieto, josta olisi suurin käytännön hyöty Paloma -hankkeen kannalta. Käytännössä tämä merkitsee sitä, että tutkimusnäkökulman mukaisesti etsittiin ja nostettiin esiin lähteistä nimenomaan ne menetelmät, toimenpiteet, käytännöt, projektit, hankkeet, kokeilut ja ajatukset, joista oli näyttöä siitä, että ne tukevat jollain tavalla pakolaisten mielenterveyttä työllistymisen polulla tai tukevat itse työllistymistä.

Tutkimusnäkökulma nosti esiin tietoa, joka oli käytännön esimerkein, kokemuksiin tai tieteellisiin menetelmin perusteltua. Koska PALOMA-hankkeessa kehitetään mallia, jonka pitäisi olla valmis jalkautettavaksi, ei ollut tarkoituksenmukaista valita rajaukseen mukaan sellaisia menetelmiä tai ajatuksia, joiden vaikuttavuudesta ei ollut käytännön kokemusta. Tiedon siirtäminen käytäntöön voi tuoda esiin omat haasteensa, joten tällä tavalla pyrittiin mahdollistamaan tiedon nopeamman ja sujuvamman siirtämisen käytäntöön mallin jalkauttamisvaiheessa, näin mahdollistaen paremmat onnistumismahdollisuudet PALOMA-hankkeen valtakunnalliselle mallille.

Jotta aineistoa analysoimalla löydettäisiin vastauksia tutkimuskysymyseen, lähteitä oli luettava hyvin tarkasti ja kriittisesti. Lähteiden valinnan jälkeen ne silmäiltiin läpi kokonaisuuden jäsentämiseksi, mielekkään käsittelyjärjestyksen löytämiseksi ja alustavien, orientoivien havaintojen tekemiseksi. Sen jälkeen teksti luettiin kriittisesti ja siitä laadittiin muistiinpanot tutkimusnäkökulman mukaisesti, jolloin oli jo siirrytty aineiston literoimisen vaiheeseen. Muistiinpanoja syntyi yhteensä 42 sivua. Muistiinpanot luettiin läpi etsien yhtäläisyyksiä, jolloin tekstejä vertailtiin keskenään. Näiden yhtäläisyyksien löytyttyä alkoi aineiston ryhmittely.

Kun yhtäläisyyksiä löytyi, teksti muistiinpanoissa merkittiin sen yhtäläisyyden ryhmän mukaisella värillä. Kun jokaiselle lauseelle oli annettu väri, mikä kertoi mihin ryhmään se kuuluu, samanväriset lauseet eli samaan ryhmään kuuluva teksti yhdistettiin leikkaamalla ja liimaamalla se samaan dokumenttiin. Tässä vaiheessa vielä pieni osa kirjallisuuskatsauksen tekstistä karsiutui analyysin lopullisista tuloksista pois. Saattoi löytyä lauseita, joille ei löytynyt yhtäläisyyksiä. Nämä olivat sellaisia lauseita, jotka osoittautuivat irrallisiksi ajatuksiksi, joille ei löytynyt muista katsauksen lähteistä tukea, jolloin ne eivät sopineet oikein mihinkään ryhmään mukaan. Muistiinpanoja kirjoittaessa ei ollut mahdollista tietää etukäteen, mikä tieto on merkittävää koko aineiston kannalta ja mikä ei. Aineistoa lukiessa analyysin tekemisen näkökulmasta kuitenkin ilmeni selvästi, mitkä ajatukset kantavat läpi aineiston ja mitkä eivät. Ne ajatukset, jotka eivät saaneet tukea muusta aineistosta, oli mahdollista jättää analyysin tuloksista pois. Myönnettäköön, että ne olivat useimmiten sellaisia seikko-

ja, jotka hieman ohittivat varsinaisen tutkimuskysymyksen ja joita on käytetty muuten tämän tutkimuksen raportoinnissa esimerkiksi aiheen perustelussa.

Kun kirjallisuuskatsauksen tulokset, käytännössä edellä mainittu 42-sivuinen teksti, oli käsitelty ja tekstin osat jaettu jokaisen ryhmän eli kategorian mukaiseen erilliseen dokumenttiin, jokaisen kategorian teksti vielä tiivistettiin tutkimustulosten esittämistä varten sopivaan muotoon. Sisällönanalyysin perusteella kategorioita löytyi yhteensä yhdeksän: osaamisen tunnistaminen, räätälöidyt ratkaisut ja henkilökohtaistaminen, yhteistyö, johdonmukainen palvelupolku, koulutuksen ja kielitaidon edistäminen, tiedon lisääminen, asenteisiin vaikuttaminen, työnantajan tukeminen ja motivoiminen sekä hyväksi todetut menetelmät. Seuraavassa tutkimuksen tuloksia kuvaavassa luvussa nämä kategoriat avataan tarkemmin.

4 KEINOJA PAKOLAISTEN TYÖLLISTYMISEN EDISTÄMISEKSI EHKÄISEVÄN MIELENTERVEYSTYÖN NÄKÖKULMASTA

Aineistolähtöinen laadullinen sisällönanalyysi paljasti yhdeksän teemaa tai kategoriaa systemaattisen kirjallisuuskatsauksen tuloksista. Nämä kategoriat luonnehtivat kuinka pakolaisten työllistymisvalmiuksia tai työllistymistä voidaan edistää ehkäisevän mielenterveystyön näkökulmasta. Kategorioita esitellessä alla pyritään perustelemaan ensiksi lyhyesti kategorian valintaa, jonka jälkeen tuodaan esiin kategorian sisältö käytännölläheisemmin. Tässä yhteydessä esitetään esimerkiksi käytännön esimerkkejä ja menetelmiä, jos niitä on ollut saatavilla.

Tämän luvun alalukujen nimet ovat samat kuin kirjallisuuskatsauksessa esiin nousseet kategoriat, jotka ovat osaamisen tunnistaminen, räätälöidyt ratkaisut ja henkilökohtaistaminen, yhteistyö, johdonmukainen palvelupolku, koulutuksen ja kielitaidon edistäminen, tiedon lisääminen, asenteisiin vaikuttaminen, työnantajan tukeminen ja motivoiminen sekä hyväksi todetut menetelmät. Esitetty tieto tämän luvun alaluvuissa on näin ollen täysin kirjallisuuskatsauksen ja analyysin tulosta eikä tutkijan omia mielipiteitä tai johtopäätöksiä esiinny alaluvuissa lainkaan. Tutkimustulosten objektiivisen esittelyn jälkeen kootaan niiden tärkein anti yhdistettynä tutkijan johtopäätöksiin luvussa 5.

4.1 Osaamisen tunnistaminen

Maahanmuuttajien osaamisen tunnistaminen mahdollisimman varhaisessa vaiheessa nopeuttaa työllistymistä, voimaannuttaa yksilöä, mahdollistaa henkilökohtaistamisen ammatillisissa oppilaitoksissa, toimii rekrytoinnin työvälinaana työpaikoilla ja antaa maahanmuuttajille mahdolli-

suuden opettaa myös suomalaisia. Valitettavasti Suomessa ei osata tunnustaa, tunnistaa ja arvostaa ulkomailla hankittua osaamista ja esimerkiksi ammatillisen osaamisen systemaattinen arviointi sisältää vain harvoin kotoutumiskoulutuksen opintosuunnitelmaan. Opetushallituksen laatimat suositukset aikuisten maahanmuuttajien kotoutumiskoulutuksen opetussuunnitelmasta sisältävät kielitaidon alustavan arvion, ammatillisen osaamisen arvioinnin, koulutustaustan kartoituksen sekä henkilökohtaiset tavoitteet. Euroopan Unionin neuvoston päätöslauselmassa kehoitetaan tunnustamaan myös epämuodolliseen ja arkioppimiseen perustuvia oppimistuloksia. Suomalaisen työmarkkinoiden muodollisen pätevyyden vahva korostaminen onkin haasteena maahanmuuttajien työllisyydelle. (Ekholm 2011, 11–51; Eronen ym. 2014, 63–75.)

Eri maiden järjestelmien yhteensopivuuden puutteesta ei pitäisi rangaista yksilöä. Jos ammatilliseen perusopetukseen valmistavaan tai ammatilliseen koulutukseen haetaan muulla kuin suomalaisella peruskoulutodistuksella, joutuu harkintaan perustuvaan valintaan, jossa peruskoulutodistusta ei huomioida ja sisään pääsyn perusteet sekä määrät ovat vaihtelevia ja epäselviä. Ulkomaiselle peruskoulutodistukselle ei anneta nykytilanteessa samaa arvoa kuin suomalaiselle todistukselle. Keski-Suomen maahanmuuttopoliittisen ohjelman mukaan ammatilliseen koulutukseen pääsyä tulisi helpottaa. (Nieminen, Kivijärvi & Toivikko 2015, 46–63; Aro & Laiho 2013, 25.)

Taina Hanhisen kehittämä C&Q-osaamiskartoitusjärjestelmä koostuu C&Q-profession:ista, joka on räätälöity yhdessä alueen yritysten kanssa ja jolla selvitetään työelämän osaamisvaatimuksia, sekä C&Q-person:ista, jolla selvitetään henkilöiden osaamispotentiaali ja erityisesti sitä, vastaavatko ne osaamisvaatimuksia. Menestyvä osaja -hankkeessa on kartoitettu maahanmuuttajien ammattitaitoa pelillisellä sovelluksella, jota voi hyödyntää myös työhön perehdyttämisen välineenä. Osaja-hankkeessa on taas kehitetty havainnollisia valokuviiin perustuvia osaamiskartoituksia ravintola-alalle ja suunniteltu selkosuomenkielinen tarjoilijan itsearviointilomake yhdessä työnantajien kanssa osaamisen kartoittamiseksi. Palapeli 2-projektissa osaamiskartoitus koostuu sekä teoreettisesta osuudesta että työpaikalla toteutettavasta käytännön osuudesta metallialalle pyrkiville. (Ekholm 2011, 12–41.) Entistä useampien ammattien edustajille pitäisi järjestää täydennys- ja pätevyitysmiskoulutusta ja opintojen rinnastamista olisi suosittava nykyistä enemmän (Peltola & Metso 2008, 108; Aro & Laiho 2013, 21–25).

Muita osaamisen tunnistamisen menetelmiä ovat näyttötutkintoprosessin simuloiminen ja näyttökriteereiden selkosuomeistaminen ja tarkka läpikäynti ennen näyttötutkintoa, sähköiset itsearviointijärjestelmät kuten osaan.fi, erilaiset passit kuten hygieniapassi ja työelämäsertifikaatit selkosuomisena opiskeluna, koulussa tapahtuvat henkilökohtaiset ohjaushaastattelut, ansioluettelotyöskentely ja siihen liittyvät täydentävät kysymykset, työelämäjakson tai ammattiopettajan arvion avulla sekä osaa-

mistyöpajoissa, sillä maahanmuuttajan on huomattavasti helpompaa esimerkiksi näyttää, kuinka lääkkeet jaetaan kuin kertoa se sanallisesti. (Ekholm 2011, 42–52; Pohjois-Pohjanmaan ELY-keskus 2011, 15.)

Osaamisen tunnistamisen haasteena on saada työnantajat hyväksymään osaamisen arvioinnin todistuksia, minkä vuoksi on tärkeää ottaa työnantajat alusta alkaen mukaan arviointiprosessiin. Haasteeksi voi myös muodostua maahanmuuttajan kielitaito eli itseilmaisun vaikeus, koulutusdokumenttien epäselvyys ja eri maiden erilaiset ammatillisen osaamisen edellytykset sekä työharjoittelupaikkojen niukkuus. Resurssipulaongelman ratkaisemiseksi voitaisiin madaltaa ammattioppilaitosten kynnystä tehdä osaamiskartoituksia. Osaamiskartoitusten tiedot eivät myöskään aina kulje opiskelijan mukana oppilaitoksesta toiseen. (Ekholm 2011, 22–26.)

4.2 Räätelöidyt ratkaisut ja henkilökohtaistaminen

Osaamiskartoitusten koetaan helpottavan henkilökohtaistamista sekä palveluissa että koulutuksessa (Ekholm 2011, 26). Maahanmuuttajien työllistymisen edistämisen esteenä ovat yksilöllisten, räätelöityjen ja pitkäjänteisten palvelujen puute, joiden esteenä on taas ollut palveluissa vallitseva kiire. Maahanmuuttajat hyötyisivät yksilöllisten työllistymissuunnitelmien tekemisestä ja toteuttamisen tukemisesta sen sijaan, että he hakevat itsenäisesti työpaikkoja ja lähettävät työhakemuksia. Maahanmuuttajien kuntoutus- ja työllistymisongelmat ovat usein erilaisia kuin syntyperäisten suomalaisten, minkä pitäisi näkyä paremmin palveluissa. (Eronen ym. 2014, 65; Peltola & Metso 2008, 108; 119; 124)

Maahanmuuttajat ovat myös keskenään erilaisia lähtökohdiltaan, mikä tulisi huomioida kaikessa. Psykkisten sairauksien seuraukset työkykyyn ovat täysin yksilölliset. Osatyökykyisiä ei voi koskaan pitää homogeenisenä ryhmänä, vaan ihmisinä, joilla on yksilöllisiä, erityisiä palvelutarpeita. Erityistarpeista etenkin yli 40-vuotiaat maahanmuuttajat ovat haavoittuvassa asemassa, sillä työllisyyden todennäköisyys alkaa laskea jo 37 ikävuoden jälkeen. Myös kotouttamisvaiheen ohittaneet, perheiden äidit, yksinhuoltajat, traumatisoituneet, päällekkäisiä palvelutarpeita omaavat, luku- ja kirjoitustaidottomat sekä oppimisvaikeuksia omaavat ovat vaikeassa asemassa palveluiden puuttumisen suhteen. Valitettavasti juuri palveluita eniten tarvitsevilla on usein vähiten taitoja käyttää niitä. Muun muassa näiden ryhmien erityistarpeita varten tarvitaan juuri räätelöityjä palveluja ja palvelupolkuja sekä henkilökohtaistamista. (Eronen ym. 2014, 74; Peltola & Metso 2008, 3; 25; 81–124; Piepponen 2014, 24–27; Satakunnan ammattikorkeakoulu, 2012a, 16; 31.)

Kotoutumissuunnitelmaa tehdessä kotoutumisen alkuvaiheessa asiakkaila on usein vasta vähän tietoa suomalaisesta koulutuksesta ja työstä, minkä vuoksi suunnitelmista tulee helposti pintapuolisia ja kaikille samanlaisia. Ratkaisuksi on esitetty, että suunnitelmaa voisi tarkentaa asiakkaan

saavutettua tietyn suomen kielen tason, jolloin hän on ehtinyt opiskella ja olla työharjoittelussa ja näin ymmärtää paremmin, mitä haluaa. Jos asiakas jää sen sijaan palvelujen kohteeksi, hänen omat intressit jäävät työllistämisen- ja aktivointitarmon jalkoihin.

(Peltola & Metso 2008, 67; Nieminen ym. 2015, 148.)

Yhteistyössä työelämään, Työmieli-hanke, Kurvi-projekti ja Kototyö-hanke kaikki korostavat henkilökohtaista arviointia ja ohjausta, Työmieli-hanke erityisesti palvelujen vaikuttavuuden näkökulmasta. Yksilöllinen ohjaus ja yksilölliset ohjauskeskustelut nousivat esiin henkilökohtaistamisen keskeisimpinä keinoina ja ne ovat toteutettavissa useissa eri palveluissa. (Aro & Laihia 2013, 12–30; Satakunnan ammattikorkeakoulu 2012a, 36; Pohjois-Pohjanmaan ELY-keskus 2011, 13–18.)

4.3 Yhteistyö

Jos halutaan taata yhdenvertaisia palveluja ja asiakastyön onnistumisia myös maahanmuuttajille, se edellyttää palvelujen välisen yhteistyön lisäämistä. Nykytilanteen yhteistyön esteenä on se, että palveluissa korostuva suunnittelu ja seuranta ovat muuttaneet toimintaa joustamattommaksi, minkä lisäksi yhteistyö toimijoiden välillä on usein rakentunut yhden työntekijän varaan, jolloin se on haavoittuvaa. Tarvitaan yhteistyölle virallisempi asema poliittisen tahdon ja johdon sitoutumisella. Työmieli-hankkeen esimerkikuntoutujalla oli keskimäärin kymmenen kuntoutus- tai työllistämistahoa, joiden kanssa he olivat säännöllisesti tekemisissä, jotenka niukkoja resursseja ei tulisi käyttää päällekkäisen työn tekemiseen, vaan sen sijaan tulisi korostaa jaettava asiantuntijuutta. (Peltola & Metso 2008, 3, 116–117; Nieminen ym. 2015, 99; Satakunnan ammattikorkeakoulu 2012a, 50; Satakunnan ammattikorkeakoulu 2012b, 18.)

Yhteistyön kehittämiseksi suositellaan muun muassa tiedon jakamista, paikallisten ja alueellisten yhteisten tavoitesopimusten solmimista kuten pääkaupunkiseudun TE -toimistojen aiesopimukset, erilaisia kehittämissyömiä, maahanmuuttotyön foorumeita, verkostoja ja muita kohtaamismahdollisuuksia, seminaaritilaisuuksia sekä aktiivista verkostoitumista eli olemassa olevissa verkostoissa aktiivista toimimista sekä tarvittaessa uusien verkostojen rakentamista. Kuntarajoja ylittävän yhteistyön, sektori- rajoja ylittävän yhteistyön ja eri viranomaistahojen välisen yhteistyön lisäksi korostetaan erityisesti yhteistyön kehittämistä työnantajien suuntaan työllistymisen edistämiseksi, sillä he tekevät kuitenkin aina lopullisen rekrytointipäätöksen ja säännöllinen yhteistyö madaltaisi kynnystä palkata ulkomaalaistaustaisen työntekijän. (Peltola & Metso 2008, 3, 115–117; Karinen & Hallikainen 2014, 12; Satakunnan ammattikorkeakoulu 2012a, 34–44; Nieminen ym. 2015, 173–177; Ekholm 2011, 12, 26; Eronen ym. 2014, 76; Piepponen 2014, 13, 18; Aro & Laihia 2013, 16, 26, 29).

4.4 Johdonmukainen palvelupolku

Sveitsiläisessä tutkimuksessa ilmeni, että pidemmät turvapaikkapäätösten odotteluajat laskevat pakolaisten tulevan työllistymisen todennäköisyyttä. Yhden ylimääräisen vuoden odottaminen laskee työllistymisen todennäköisyyttä noin 4,9 %. Lyhentämällä pakolaisten turvapaikkapäätösten odotusaikaa voidaan lisätä työllistymistä ja saada aikaan säästöjä lisääntyneillä verotuloilla ja vähentyneillä sosiaalietuusmenoilla. (Hainmueller, Hangartner & Lawrence 2016.)

Myös TE-toimiston ensimmäiseen palveluun ilmoittautumisessa ja palvelusta palveluun siirtyessä tulee kiinnittää huomiota odotusaikojen lyhentämiseen, sillä viivästykset työllistymisessä heti maahantulon jälkeen voi vaikeuttaa työllistymistä vielä vuosien kuluttua. Nopea ja johdonmukainen alku palvelupolulle sekä työllistymiseen liittyvien kysymysten käsitteleminen heti alussa on erityisen tärkeää. Alkuvaiheeseen panostamisella ja toimivilla peruspalveluilla voidaan säästää jatkossa huomattavia resursseja muun muassa raskaammasta psykiatrisesta palvelusta ja usein maahanmuuttajien motivaatio työllistyä on myös korkeimmillaan silloin, joten panostaminen kannattaa. Käytännössä tämä vaatii koulutettuja, hädän tunnistavia työntekijöitä sekä jalkauttavaa sosiaalityötä. (Eronen ym. 2014, 17, 74; Peltola & Metso 2008, 69, 124; Karinen & Hallikainen 2014, 16.)

Katkeamaton palvelupolku vaatii järjestelmän nivelkohtien, muun muassa koulutuksen tai työharjoittelun päättymisen, kehittämistä. Opiskeluajana tämä on nivelkohtien kehittämistä niin, että opiskelija ei putoa tyhjän päälle ottamien ammatillisten askelten jälkeen. Sen ennaltaehkäisemiseksi jo kotouttamiskoulutus voisi olla työelämälähtöistä. Kielikurssin välisiä katkoksia pitäisi vähentää ja jonotusaikoja lyhentää, sillä kurssin aikana opitut asiat unohtuvat sinä aikana. Järjestelmä on tällä hetkellä liian jäykkä eikä ole mahdollisuuksia osallistua samantasoiseen koulutukseen uudelleen, vaikka puutteellinen kielitaito olisi juuri työllistymisen esteenä. Sama ongelma on kotoutumisajan ohittaneilla henkilöillä, sillä heidän mahdollisuudet kehittää suomen kieltä muuten kuin työvoimapolitiittisen koulutuksen kautta ovat todella rajoitetut eikä heille ole tarjolla oikeita palveluja. Tarvitaan uudenlaisia ratkaisuja hankkia ammatillista osaamista ja työkokemusta myös heikommalla kielitaidolla esimerkiksi pajatoiminnan kautta. (Ekholm 2011, 26; Eronen ym. 2014, 73–75; Peltola & Metso 2008, 69, 103–105, 125; Piepponen 2014, 11; Nieminen ym. 2015, 184.)

Käytännössä opiskeluajan palvelupolkua voidaan edistää esimerkiksi tarjoamalla kurssin päättyessä työvalmennusta työllistymisen tueksi tai opiskelijan jatkaessa seuraavalle toimijalle järjestämällä asiakkuudensiirtopalaveri, jotta aikaan saadut tulokset eivät häviä ”saattaen vaihdossa”. Toinen tapa on kurssien yhteensopivuus, kuten Esedun ja Samin polku kotoutumiskoulutuksesta valmentavaan koulutukseen ja siitä tutkintoon

johtavaan koulutukseen. (Peltola & Metso 2008, 125; Satakunnan ammattikorkeakoulu 2012a, 42–43; Karinen & Hallikainen 2014, 12.)

Polkua voi selkeyttää myös etuuksia ja tukimuotoja selkeyttämällä ja järjestyttämällä, koska epävarma tai epäselvä toimeentulo ei ole houkutteleva ja voi olla työllistymistä edistävän askeleen ottamisen esteenä. Esimerkiksi rekrykoulutuksessa ja ammatillisessa työvoimakoulutuksessa tulonlähde on selkeä ja riittävä, mikä vapauttaa opiskelijan voimavaroja opiskeluun. Lisäksi työllistymisen mahdollisuudet näissä ovat paremmat kuin normaalin ammattiopetuksen kautta. Eri koulutukset, kurssit, opistot ja hankevetoiset valmistavat koulutukset muodostavat sirpaleisen kokonaisuuden, jossa on vaikea löytää oikea tie. Koulutuskokonaisuutta selkeyttämällä voisi selkeyttää myös asiakkaan palvelupolkua. (Piepponen 2014, 25; Nieminen ym. 2015, 49–51, 140.)

Silta kotoutumiskoulutuksen päättyessä työelämän alkuun eli nivelvaihe on työelämään ohjaava koulutus, joka tarjoaa käytännöllistä apua ja ohjausta sekä työllistymistä edistävää, aktivoivaa toimintaa. Toinen malli opiskelun jälkeiseen nivelvaiheeseen on ”To Work with Support” -projekti, jossa jokaisen opiskelijan kohdalla moniammatillinen tiimi räätälöi yksilön tarpeista lähtevän toimintasuunnitelman. Opiskelijan työllistettyä on vielä mahdollisuus saada tukea työn alkuun ja työn edetessä tarpeen vaatiessa. (Pohjois-Pohjanmaan ELY-keskus 2011, 7, 18–19, 35; Asumispalvelusätiö ASPA 2013, 105–108.)

Työnhakijaksi ilmoittautuneen ja toimenpiteeseen osallistuneen keskimääräinen odotusaika on 160 päivää toimenpidettä varten palveluiden vähäisen tarjonnan vuoksi. TE-toimiston palvelut perustuvat osittain ketjuttamisen periaatteelle, mutta tällaisille odotusajoilla tarkoituksenmukaisia ketjuja ei pystytä tunnistamaan. Odottamiseen liittyvä henkinen paine ja taloudellinen epävarmuus saattavat jopa romahduttaa työkyvyn kehittymisen.

(Eronen ym. 2014, 72–74; Peltola & Metso 2008, 108; Satakunnan ammattikorkeakoulu 2012a, 43.)

Pakolaisilla katsotaan olevan paljon tarvetta kuntoutukseen työllistymisen poluillaan, mutta heille ei ole kotoutumisaikana polkua kuntoutuksen palveluihin. Etenkin kuntouttavalle työtoiminnalle ja työvoiman palvelukeskukselle olisi tarvetta jo kotoutumisaikana. Kotoutumisajan päättymistä odotellessa hukataan vaan aikaa ja mahdollistetaan sitä, että asiakkaiden tilanteet pahenevat ja palvelutarpeet kasvavat. Kuntoutuspalveluita tulisi tarjota paljon nykyistä aiemmin. Mitä kauemmaksi maahantulovaiheesta edetään, sitä sattumanvaraisemmaksi mielenterveysongelmien tunnistaminen muuttuu. Asiakkaan on vaikeaa löytää palvelua, jossa hänen terveydentilansa tutkittaisiin, vaikka juuri terveydelliset ongelmat rajoittavat työllistymistä. (Peltola & Metso 2008, 67-69; 80; 119.)

4.5 Koulutuksen ja kielitaidon edistäminen

Kototyö-hanke on kokeillut vaihtoehtoisia kotouttamiskoulutuksen menetelmiä, joissa kotoutuminen on yhdistetty työelämävalmiuksien kehittämiseen työelämään ohjaavaksi koulutukseksi PSK Aikuisopistolla ja Oulun Aikuiskoulutuskeskuksessa. Koulutuksesta on hyviä tuloksia esimerkiksi Oulussa, jossa 88 % opiskelijoista työllistyi, sai ammatillisen koulutuspaikan tai oppisopimuksen koulutuksen aikana. Koulutus oli harjoituspainotteista ”tekemällä oppimista”, ja se koostui lähiopetuksesta sekä työssäoppimisesta. Jokaiselle opiskelijalle laadittiin henkilökohtainen opiskelusuunnitelma, järjestettiin henkilökohtaisia ohjauskeskusteluja, annettiin henkilökohtaista palautetta kolmikantapalauttekeskustelussa yhdessä työnantajatahon kanssa ja lopuksi laadittiin yksilöllinen jatko-suunnitelma tulevan nivelvaiheen helpottamiseksi. Ohjaukseen panostettiin erittäin paljon ja opiskelijat kokivat sen tarpeelliseksi. Ohjaaja oli jatkuvasti tavoitettavissa ja näin myös mahdollisuus henkilökohtaiseen ohjaukseen. (Pohjois-Pohjanmaan ELY-keskus 2011, 3, 13–18, 46.)

Kototyö-hankkeen koulutukseen sisältyi tutustumiskäyntejä ja vierailuja yrityksiin, organisaatioihin, julkisen ja kolmannen sektorin toimijoihin, oppilaitoksiin sekä tutustumista eri ammatteihin ja käytännön työtehtäviin, joiden tavoitteena oli avartaa näkemyksiä suomalaisesta yhteiskunnasta, suomalaisista työpaikoista ja työtehtävistä sekä mahdollistaa työelämäyhteyksien luomisen. Toisille paikkakunnille suuntautuneilla vierailuilla laajennettiin mahdollista työnhakualuetta. Koulutuksen loppupuolella esiteltiin koulutuksen jälkeistä työelämään suuntautumista tukevia tahoja. Pitkä työssäoppimisjakso mahdollisti useaan työpaikkaan osallistumisen, oli työkokemuksena eduksi opiskelijoille heidän hakiessa työpaikkoja, tuki kielitaidon kehitystä ja sai positiivista palautetta työnantajilta. Koulutus lisäsi opiskelijoiden tietoa suomalaisesta työnhausta ja työpaikoista. Kouluttajilla oli mahdollisuus keskustella mahdollisista haasteista ohjaustyöryhmän kanssa, mikä koettiin hyvänä asiana. (Pohjois-Pohjanmaan ELY-keskus 2011, 12–19; 34.)

Ulkomaalaisten ja mielenterveyskuntoutujien työllistymisen esteenä pidetään koulutuksen puutetta, sillä työllisyys on todennäköisempää koulutuksen parantuessa. Tällä hetkellä koulutuspaikkoja ei kuitenkaan ole riittävästi ja niillä, joilla on koulupaikka, on haasteita saada työharjoittelu-paikkaa. Kielikoulutusta tulisi järjestää nonstop-periaatteella. Koulutuksen tulisi keskittyä enemmän ammatillisen suomen sanastoon, tarjota tiiviimpää yhteyttä työelämään ja kiinnittää erityistä huomiota niihin, joiden lähtökohdat opiskella ovat heikommat, esimerkiksi tarjoamalla monipuolisempia koulutusmuotoja. Ammatillisesti suuntautunutta kotouttamiskoulutusta, jossa suomen kielen opetusta annetaan rinnakkain ammattiaineiden opetuksen kanssa, tulisi olla enemmän tarjolla. Kolmen vuoden kotoutumisaikaa pidetään liian lyhyenä monille traumatisoituneille maahanmuuttajille koulutuksen suhteen, sillä traumat heikentävät muistia ja vaikeuttavat uuden oppimista. Myös maahanmuuttajien oppi-

misvaikeuksia kartoittavien testien puute tuottaa haasteita koulutuksessa. (Piepponen 2014, 12; Aro & Laiho 2013, 25–30; Satakunnan ammattikorkeakoulu 2012a, 44; Peltola & Metso 2008, 15, 69, 77, 106; Eronen ym. 2014, 71; Ekholm 2011, 22–25, 49; Karinen & Hallikainen 2014, 16.)

Ulkomaalaisten työllistymisen suurimpana esteenä pidetään kielitaidon puutetta ja suomen kielen hallintaa pidetään avaimena työmarkkinoille. Kielitaitovaatimuksia käytetään työelämässä epäsuoran syrjinnän välineenä ja sen estämiseksi tulisi laatia eri ammattialoille viitteelliset tehtäväkohtaiset suomen kielen minimivaatimukset. Tästä olisi apua myös maahanmuuttajien suunnitellessa omaa kielenopiskelua. Kielikoulutusta ja lukuryhmiä ei ole riittävästi, jonka lisäksi opetus on puutteellista ja edelleen liian perinteisin menetelmin tapahtuvaa. Kielikoulutusta tulisi olla paikallisesti tarjolla eri tasoilla ja eri aikoina. Sekä nopeammin eteneville että Suomessa jo pidempään olleille tulisi taata kielitaitoa parantavaa palvelua. Kotoutumiskoulutus tai -aika ei ole monille riittävä tai edes realistinen aika oppia kieltä niin, että kielitaito riittäisi jatko-opintoihin tai työelämään. On tarvetta pidempiaikaiselle kielitaidon tukemiselle. Palveluiden, joihin kotoutumiskoulutuksesta siirretään, tulee mahdollistaa kielitaidon parantumisen. (Peltola & Metso 2008, 15–18; Eronen ym. 2014, 64; 68; 74–75; Karinen & Hallikainen 2014, 15; Piepponen 2014, 16; Nieminen 2015, 45–46.)

4.6 Tiedon lisääminen

Jos halutaan edistää maahanmuuttajien työllistymistä, täytyy lisätä heidän tietoa eri ammateista ja niiden vaatimuksista, työsuhteiden ehdoista sekä yrityksen perustamisen ja ”pimeän työn” riskeistä, ettei käytetä hyväksi uuden tulijan puuttuvaa tietoa työlainsäädännöstä ja omista oikeuksista. Pointti-hankkeessa matalan kynnyksen neuvonta- ja ohjauspalveluiden tilastojen mukaan suurin osa yhteydenotoista liittyi juuri työntekoon eli mm. työnhakuun, työsuojeluun tai työharjoitteluun. Tarvetta siis on työntekoon liittyvälle tiedottamiselle. Kun hankkeen asiakkaat saivat nopeasti oikean tiedon neuvonnasta, he ohjautuivat nopeammin oikean palvelun ääreen eivätkä kuormittaneet muita palveluntarjoajia yhtä paljon johdonmukaisen palvelupolun myötä. Hankkeessa toteutettu omakielinen kotoutumisvalmennus oli myös hyvä tapa jakaa tietoa asiakkaille. Vastaavalla tavalla Kototyö-hankkeen ”maahanmuuttajakoulutus” jakoi perustietoa erityisesti pakolaisille. Työllistymistiedon lisäksi maahanmuuttajille tulisi tiedottaa huomattavasti enemmän mielenterveysasioista, etteivät he ajaudu tiedon puutteen vuoksi kriisipalveluihin. (Peltola & Metso 2008, 79, 124; Flinkkilä 2013, 13, 17–18; Pohjois-Pohjanmaan ELY-keskus 2011, 10.)

Asiakkaiden tiedon kasvattamisen lisäksi myös pakolaisten kanssa työskentelevien osaamista täytyy kasvattaa, jotta heillä on riittävä palveluosaaminen tarjota asiakkaille niiden tarvitsemia palveluita ja perustietoa. Esimerkiksi työllistymispalveluissa tunnustetaan huonosti tällä hetkellä ki-

dutusta kokeneiden ja traumatisoituneiden tilanteita ja kuntoutustarpeita. Pointti-hankkeessa tunnistettiin, että toimiston henkilökunnan lisääntynyt osaaminen vaikutti positiivisesti asiakastyön kautta syntyviin tuloksiin. Sekä Kurvi-projektissa että Kototyö-hankkeessa viranomaistiedon lisääminen on myös korostunut erilaisten koulutustilaisuuksien, seminaarien ja kirjallisten materiaalien kautta. Myös perinteisesti ajatellen maahanmuuttotyön kentän ulkopuolisten työntekijöiden suhteen tulisi lisätä tietoa ja kehittää osaamista. Enemmän tiedotustyötä ja esimerkiksi monikulttuurisuuskoulutusta voitaisiin tehdä myös työnantajien suuntaan madaltaakseen kynnyksiä palkata maahanmuuttaja. Pointti-hankkeessa kehitettiin ”Ulkomaalaisen työntekijän rekrytointi. Perustietoa työnantajalle” –esite. Myös mielenterveyskuntoutajat ovat työnhakijaryhmänä työnantajille vieraita ja Työmieli-hankkeessa työnantajat toivatkin ilmi oman tarpeen saada heistä yleistietoa. Vielä laajemmin, yhteisöjen tietoisuutta pakolaisten vastaanotosta ja työllistämisestä voidaan lisätä esimerkiksi median välittämien hyvien kokemusten avulla. (Karinen & Hallikainen 2014, 13-14; Eronen ym. 2014, 68, 75; Peltola & Metso 2008, 109, 118; Nieminen ym. 2015, 100, 107; Pohjois-Pohjanmaan ELY-keskus 2011, 9, 29; Flinkkilä 2013, 20, 23; Aro & Laiho 2013, 14, 26–27; Satakunnan ammattikorkeakoulu A 2012, 12.)

4.7 Asenteisiin vaikuttaminen

Työnantajat uskoivat, että mielenterveyskuntoutajat kohtaavat rekrytointitilanteissa edelleen ennakkoluuloja. Myös sosiaalipalvelujen haastatte- luissa nousi esiin, että peruspalveluissa ja työpaikoilla on vielä paljon työntekijöitä, jotka suhtautuvat negatiivisesti asiakkaina oleviin maahanmuuttajiin ja se onkin niiden työllistymisen esteenä. He eivät esimerkiksi saa tarvitsemaansa apua asenteista johtuen. Mielenterveyspalveluissa ohjataan ruuhkautuneisiin maahanmuuttajille suunnattuihin erityispalveluihin, oli siihen tarvetta tai ei, sen sijaan, että oltaisi valmiita ottamaan heidät itse asiakkuuteen. Tarvitaan muutosta asenteisiin esimerkiksi tietoa lisäämällä. Waismanin ja Larsenin (2016) tutkimuksen mukaan kielteiset asenteet pakolaisia kohtaan johtavat heidän huonompaan elämänlaatuun, työelämään integroitumisen eli matalampaan työllisyyteen ja näin myös matalampaan tulotasoon. Kun asenne asiakkaita kohtaan on se, ettei heistä ole työelämään, työelämä myös tuntuu asiakkaista kaukaiselta ja epäselvältä, mikä johtaa passivoitumiseen ja totuttaa elämään tukien varassa. Negatiivisista asenteista johtuen maahanmuuttajat eivät välttämättä uskalla toteuttaa yritysideoita, kun pelätään, ettei Suomen valtaväestö tule asiakkaiksi. (Satakunnan ammattikorkeakoulu 2012a, 69; Peltola & Metso 2008, 3; 15; 36; 69; 121–123; Asumispalvelusäätiö ASPA 2013, 176; Joronen & Mohamed 2015, 54.)

Asenteiden muutokset tapahtuvat usein omakohtaisen kokemuksen ja oivalluksen kautta. Arvioidaankin, että paras tapa muokata työnantajien asenteita on maahanmuuttajista työntekijöinä saatujen hyvien kokemusten kautta. Juuri tällä tavalla onnistuttiin Kototyö-hankkeessa kotoutu-

miskoulutuksen opiskelijoiden työharjoittelujaksolla. Maahanmuuttajien ja työnantajien välisiä kohtaamisia tulisi lisätä. Useissa hankkeissa on julkaistu hankkeen positiivisia tuloksia myönteisen ilmapiirin luomiseksi ja pyritty vaikuttamaan yleiseen mielipiteeseen median avulla. Asenteiden muokkaamiseksi ehdotetaan myös monikulttuurisen kansalaistoiminnan kehittämistä, yleistä monikulttuurisuuskasvatusta kouluilla nuorille ja lapsille, kummitoimintaa, monikulttuurisia kohtaamispaikkoja ja positiivista tiedotusta maahanmuuttajista. Pakolaisten integroituminen taloudellisesti on omiaan poistamaan negatiivisia asenteita. Kun he integroituvat, negatiiviset ja syyttävät asenteet heitä kohtaan vähenevät yhteiskunnan arvostaessa sitä, että he elättävät itsensä. (Karinen & Hallikainen 2014, 16; Peltola & Metso 2008, 112; Pohjois-Pohjanmaan ELY-keskus 2011, 30, 35; Eronen ym. 2014, 68; Nieminen ym. 2015, 102; Satakunnan ammattikorkeakoulu 2013, 7; Aro & Laihia 2013, 15, 36; Hainmueller, Hangartner & Lawrence 2016.)

4.8 Työnantajan tukeminen ja motivoiminen

Maahanmuuttajaa palkatessa työnantajille suunnatut palvelut ovat tällä hetkellä puutteelliset. Työnantajat tarvitsevat taloudellista tukea, asiantuntijan apua rekrytoinnissa ja työhön perehdytyksessä, koulutusta, työnohjausta, palkattavalle suunnattua työhönvalmennusta ja yhteyshenkilön, johon voi olla yhteydessä epäselvissä tilanteissa. Kannustimet maahanmuuttajien palkkaamiseen kuten kiintiöt, porrastettu alkuvaihepalkkaus tai työnantajien verohelpotus edistäisi heidän työllistymistä. Palkkatukimahdollisuus voi myös olla monelle pienelle tai keskisuurelle yrittäjälle merkityksellinen rekrytointituki. Työnantajat kiinnostuvat mielenterveyskuntoutujien palkkaamisesta, jos se on heille vaivatonta eli he saavat yhdeltä taholta kaiken tarvittavan tiedon, apua paperiasioiden hoitamiseksi ja henkilökohtaista sekä kokonaisvaltaista tukea. (Peltola & Metso 2008, 3; Satakunnan ammattikorkeakoulu 2012a, 7–13, 23; Eronen ym. 2014, 67–68.)

Työnantajien tukemiseksi mielenterveyskuntoutujien palkkaamiseksi Ruotsissa toimi OpenEyes-projekti. Tavoitteena oli kuntoutujan alkukartoituksen vahvuuksien ja osaamisen perusteella löytää hänelle niin hyvin sopivan työpaikan, ettei työpaikalla tarvitsisi tehdä sen suurempia muutoksia kuntoutujan palkkaamiseksi. Työskentely alkaa 3–6 kuukauden palkattomalla ja yleensä osa-aikaisella työharjoittelulla. Työaika räätälöidään tarpeiden mukaan. Tänä aikana kuntoutuja ehtii rauhassa perehtyä työhön ja todistaa, että hän on palkkaamisen arvoinen. Työnantajille korostetaan, että tavoitteena on työllistää kuntoutuja heidän yritykseen, joten ainoastaan rekrytoinnista todella kiinnostuneet työnantajat otetaan mukaan hankkeeseen. Sekä työharjoittelun että palkkasuhteen aikana kuntoutuja saa tarvittaessa tukea hankkeelta. Usein jo pelkkä tieto tuen mahdollisuudesta riittää. (Asumispalvelusäätiö ASPA 2013, 31–36.)

Ranskassa on laillinen velvoite työllistää kuntoutujia motivoidakseen työnantajia heidän palkkaamiseen. Yritysten ja julkisten toimijoiden, joilla on enemmän kuin 20 työntekijää, täytyy työllistää 6 % kuntoutujia. Sen voi tehdä palkkaamalla kuntoutujan työntekijäksi avoimilta työmarkkinoilta tai kuntoutujan työllistymistä tukevan tahon kautta. Jos tämä ei toteudu, työnantaja maksaa maksun joko kuntoutujien työllistymistä julkiselle sektorille edistävään ”kassaan” tai kuntoutujien työllistymistä yksityiselle sektorille edistävään ”kassaan”. Maksun määrä on noin 600 kertaa minimituntipalkan määrä puuttuvaa kuntoutujaa kohden. Jos kolmen vuoden kuluttua ei ole yritetty palkata kuntoutujaa, maksu voi nousta jopa 1500 kertaa minimituntipalkkaa suuremmaksi. Sen sijaan kuntoutujia palkkaavia työnantajia tuetaan. Jos he palkkaavat kuntoutujan yli vuodeksi yhtäjaksoisesti he saavat bonuksen. Yli 80 % kuntoutujan palkkaamiseksi tehdyistä toimenpiteistä ovat korvattavissa julkisesta rahoituksesta. Suomessa työnantajia on pyritty tukemaan maahanmuuttajia palkatessa esimerkiksi Pieksämäellä tarjoamalla maahanmuuttajaa ensi kertaa palkkaaville työnantajille kaupungin maahanmuuttoasioihin perehtyneen henkilön työntekijän vastaanottamisen suunnittelemisen tueksi. (Satakunnan ammattikorkeakoulu 2013, 14–15; Aro & Laiho 2013, 26–27.)

Työmieli-hanke on pilotoinut työnantajien palveluohjauksen, joka oli alun perin tarkoitettu mielenterveyskuntoutujien työllistämiseksi ja on sittemmin havaittu soveltuvaksi menetelmäksi muillekin ryhmille, joilla on rajoittunut kyky tehdä töitä. Työnantaja ei juuri ole aikaisemmin ollut keskiössä mielenterveyskuntoutujien työllistymisen edistämässä, mutta he ovat toivoneet henkilökohtaista, konkreettista palvelua juuri tämän tavoitteen saavuttamiseksi. Työnantajien palveluohjaus -malli koostuu kahdesta osasta: *service coordination* eli palvelujen sujuvoittaminen yhteistyöllä ja *case management* eli työnantajien yksilöllinen tukeminen. Mallin jälkimmäisen osan myötä työnantajille tarjottiin koulutuksia mielenterveyskuntoutujista työvoimana, työsopimus- ja työlainsäädännöstä sekä työnantajan tuki- ja palvelumahdollisuuksista. Heille tehtiin työnantajan tietopaketti, omat nettisivut, joilta saa tietoa ja materiaaleja, sekä kuntoutujan työn aloittamisen tarkistuslista. Tarkistuslistassa eritellään ”rasti ruutuun” -tyylillä, vaihe vaiheelta, konkreettisella tasolla, mitkä ovat ne kuntoutujan yksilölliset ja sosiaaliset tekijät, jotka pitää ottaa huomioon sekä toimenpiteet näiden huomion ottamiseksi, ja samoin työyhteisön valmentautumisen, työjärjestelyjen ja työyhteisöllisen viestinnän toimenpiteet kuntoutujan palkkaamiseksi. *Case management* pitää sisällään myös henkilökohtaisen palveluohjauksen, jossa työnantajat pitivät tärkeimpinä anteina tukea antavan ammattilaisen roolia eräänlaisena koordinaattorina, jolloin palvelu näyttäytyi heille mutkattomalta. Erityisen hyvänä koettiin myös se, että palveluohjausta antoi alusta alkaen sama henkilö. Näin palvelu sai kasvot ja luottamus mahdollistui. Työnantajia pitää tukea jo hyvissä ajoin ennen rekrytointia, muuten siihen pisteseen ei päästä lainkaan. Työnantajien palveluohjaukseen kuuluu myös työyhteisön tukeminen esimerkiksi tarjoamalla työyhteisön valmennusta.

(Satakunnan ammattikorkeakoulu 2013, 10; Satakunnan ammattikorkeakoulu 2012a, 41-59; Satakunta University of Applied Sciences 2012, 3-13.)

Työhönvalmennus on työllistymisen ja työssä pysymisen tukemista, mikä on työterveyshuollon mukaan tarpeellista säästöjen synnyttämisen kannalta sairauslomien lyhentymisten ja pitkiltäkin sairauslomilta työhön paluun onnistumisten myötä. Tuettu työ *supported employment* on Yhdysvalloista peräisin oleva menetelmä, jossa työllistymisen tukihenkilö avustaa työnantajaa ja työntekijää työsuhteen muodostumisessa ja työn pitämisessä. Se liittyy tiiviisti työhönvalmennukseen, koska tukihenkilöstä voidaan käyttää nimeä työhönvalmentaja (job coach). Työhönvalmentajan perustehtävään kuuluu työn osapuolten etsimistä, intressien yhdistelemistä, työn sovittamista ja yhteistyön sujuvoittamista työnantajan saadakseen sopivan työntekijän ja työntekijän saadakseen sopivan työn. Työhönvalmentaja huolehtii verkostopalaverista, kuntoutujan huolellisesta perehdyttämisestä työhön, esimiehen ja lähimpien työtovereiden perehdyttämisestä sekä alkuvaiheen tiiviistä tuesta työpaikalle. Työllistymisratkaisut ovat kestävämpiä, kun ohjauksessa on huomioitu kokonaisvaltaisesti tilannekohtaiset tekijät ja tarvittava tuki, jonka lisäksi tuki on mitoitettu kestoaltaan riittäväksi, tarvittaessa jopa jatkuvaksi. Siinä vaiheessa, kun kuntoutuja aloittaa työkokeilun tai varsinaisen työsuhteen, kannattaa aina käyttää työhönvalmentajaa. (Satakunnan ammattikorkeakoulu 2012a, 17-27.)

4.9 Hyväksi todetut menetelmät

Edellä mainittujen työllistymisen edistämisen keinojen lisäksi myös moni käytännön menetelmä on saanut positiivista palautetta. Työ- ja elinkeinotoimiston toiminnasta erityisesti rinnastuspäätökset esimerkiksi aikuislukioiden, yhdistysten, ammattikoulujen, yliopistojen ja vapaan sivistystyön järjestämiin koulutuksiin koetaan hyvänä asiana. Tämä rinnastuspäätös mahdollistaa työvoimapolitiittisen tuen maksamisen kotoutumiskoulutuksen lisäksi muihin koulutuksiin kotoutumisaikana. (Aro & Laiho 2013, 12.) Samoin aikuisille suunnatun perusopetuksen tukeminen työttömyysetuudella, palkkatuen mahdollistaminen myös määräaikaisiin työsuhteisiin, oppisopimuskoulutus ja yksityiselle sektorille sijoittuvat työllistämistoimenpiteet, kuten työharjoittelu, koetaan hyvinä käytäntöinä (Eronen ym. 2014, 22-27; Peltola & Metso 2008, 108). Olisi tärkeää, että on mahdollisuus tehdä töitä osa-aikaisena kotoutumiskoulutuksen yhteydessä, jonka lisäksi osa-aikatyö voi olla mielenterveyskuntoutujalle sopiva tapa aloittaa palkkatyö tai kenties ainoa keino olla palkkatyössä, joten lyhennetty työaika olisi pidettävä mielessä varteenotettavana vaihtoehtona työllistymisen edistämisen osalta (Eronen ym. 2014, 66; Satakunnan ammattikorkeakoulu 2012a, 9; Satakunnan ammattikorkeakoulu 2012b, 30.)

Erilaisia kursseja hyödynnetään mielenterveyskuntoutujien työllistymisen tukemisessa. Esimerkiksi Amos ammatillinen kuntoutustukikeskus tarjoaa lyhytkursseja ja yksilöohjausta, joissa etsitään ja rakennetaan osallistujien voimavaroja sekä uutta asennoitumista itseensä ja omiin mahdollisuuksiin. Keskeistä on ratkaisukeskeisyys, vertaistuki ja pienin, sopivin askelin eteneminen. Kurssit töitä etsiville mielenterveyskuntoutujille parantavat heidän mahdollisuuksia saada töitä. Kurssien tulisi sisältää työharjoittelua. (Asumispalvelusäätiö ASPA 2013, 121–126.) Ruotsissa taas toimii Klara Livet-ohjelma mielenterveyskuntoutujille nonstop-periaatteella voimaantumisen ja vertaistuen keinoin. Ohjelman ensimmäiset kuusi viikkoa koostuu omien tunteiden, oireiden ja ajatusten ymmärtämisestä ja käsittelemisestä. Saatuaan näin työkaluja oman elämäntilanteen hallitsemiseksi, osallistuja voimaantuu ja uskaltaa tehdä oikeita muutoksia elämässään. Tätä harjoitellaan käytännössä ohjelman viimeiset 16 viikkoa, joka koostuu sekä työssä harjoittelusta tai sosiaalisesta yrittäjyydestä yksilöllisestä suuntauksesta riippuen ja aiemman opitun vahvistamisesta. (Satakunnan ammattikorkeakoulu 2013, 12–16.)

Työllistymisen tukeminen voi olla yrittäjyyden tukemista. Joissakin maahanmuuttostrategioissa yrittäjyysneuvonta halutaan ottaa osaksi kotoutumiskoulutusta tai tehdä se muuten paremmin tunnetuksi, alueella olevien ulkomaalaisperäisten yrittäjien verkostoitumista halutaan kehittää, muita ulkomaalaisperäisiä halutaan tutustuttaa näihin yrityksiin ja työ- ja elinkeinotoimiston tarjoamia yrittäjyyttä tukevia palveluita, kuten starttirahaa, halutaan räätälöidä ulkomaalaistaustaisten näkökulmasta ja kehittää heille paremmin soveltuvaksi. Halutaan toteuttaa maahanmuuttajille suunnattua yrittäjyyskoulutuksiin valmentavaa koulutusta ja koota yrittäjyystieto, jotta siitä on helppo tiedottaa. (Aro & Laiho 2013, 14–31.) Suomessa asuvilta somalialaisilta kysyttäessä selvisi, että kiinnostusta yrittäjyyttä kohtaan on, sillä töitä on vaikea löytää (Joronen & Mohamed 2015, 54). Erään haastateltavan sanoin: ”Jos tässä järjestelmässä joku olisi katsonut asiaa eri tavoin ja helpottanut yrittäjien tilannetta ja helpottaisivat yritysten syntymistä, niin monet somalialaiset olisivat yrittäjiä” (Joronen & Mohamed 2015, 76).

Yrittäjyyden erikoismuoto, sosiaalinen yritys, on koettu ainakin Tanskassa positiivisena käytäntönä. Siellä toimii sosiaalisina yrityksinä mm. kahvila, tv-asema, IT-yritys, telemarkkinointi- ja metallialan yritys. Sosiaalisella yrityksellä on sosiaalinen, terveydellinen tai ympäristöön liittyvä päämäärä. Se on joustavampi kuin yksityinen toimija, sillä sosiaalisen hyödyn tavoittelu ei ole taloudellisen hyödyn tavoittelun vuoksi poissuljettua. Tämä mahdollistaa esimerkiksi henkilökunnan palkkaamisen joustavammin, vaikkapa osa-aikaisena, ja työntekijöiden paremman työn ja vapaa-ajan yhteensovittamisen, esimerkiksi pakollisten virastoasioiden hoitamista työpäivän aikana eli virka-aikana. Kotouttamiskoulutuksen työssäoppimapaikoilta on tullutkin palautetta, että palkkatyössä opiskelijoiden ei olisi mahdollista olla töistä pois niin usein kuin he olivat elämäntilanteestaan johtuvista syistä (Pohjois-Pohjanmaan ELY-keskus 2011, 14). Suuri

osa sosiaalisista yrityksistä työllistää henkilöitä, joiden on muuten vaikea työllistyä (Asumispalvelusäätiö ASPA 2013, 66–72).

Samanaikaisesti kuntoutumisen ja työllistymisen tukitarpeita omaavien maahanmuuttajien tilanteiden purkaminen edellyttää kuntoutusluotsausta: tilanteiden purkaminen edellyttää niiden perusteellista selvittämistä, kuntoutussuunnitelman tekemistä ja suunnitelman toteutumisessa tukemista. Kun kokonaistilanteen sivuuttaa, ei osienkaan hoitaminen onnistu. Nykytilanteessa edellä mainittu tehtävä ei ole kenenkään vastuulla. Työvoiman palvelukeskukseen kuuluva yksilöllinen, kokonaisvaltainen asiakasprosessi, sisältäen toimenpiteiden vaikutusten seurannan, on koettu hyvänä toimintatapana. Valitettavasti vain pieni osa sosiaali- ja työvoimatoimiston asiakkaina olevista maahanmuuttajista on mahdollista ohjata sinne, vaikka tarve olisi suurempi. (Peltola & Metso 2008, 115–119.)

Kurvi-projektin päämäärä on ollut asiakkaiden toimijuuden lisääminen ja siihen päästään yksilökeskeisellä työllä sekä vaikuttamalla asiakkaan toimintaympäristöön. Hankkeen yksilökeskeinen työ on ollut palveluohjausta eli asiakkaan tiedon lisäämistä, neuvontaa ja edunvalvontaa. Tämän lisäksi se on ollut myös henkilökohtaista ohjausta kuten arjen hallinnan tukemista, tavoitteiden asettamista ja pitkäjänteisen, suunnitelmallisen toiminnan tukemista. Yksilökeskeinen työ on myös ollut voimaannuttamista eli voimavarojen tunnistamisen tukemista ja tuen tarpeen hyväksymisen tukemista. Ohjaajissa korostuu luotettavuus ja asiantuntijuus, jonka he jakavat asiakkaille sekä liikkuvuus eli ohjaaja voi olla siellä, missä asiakaskin. Hankkeen vaikuttamistyö on ollut viranomaisyhteistyötä, vaikuttamista alan toimijoihin ja yhteiskunnallista vaikuttamista, mikä on pitänyt sisällään tiedon lisäämistä asiakasryhmästä, asenneilmapiiriin vaikuttamista median kautta, kokemusten levittämistä ja materiaalien tuottamista. (Nieminen ym. 2015, 85–107.)

Asumispalvelusäätiö ASPA on kehittänyt työllistymisen mallin nimeltä ”model of supported employment”. Malli koostuu kolmesta osasta, joista ensimmäinen on työhönvalmennus. Siinä tuetaan työhön paluuta tai työn etsimistä sekä yksilötyövalmennuksella että ryhmävalmennuksella, josta saa vertaistukea. Toinen vaihe on tuettu työkokeilu. Työpaikalla koulutetaan kolmipäiväisessä koulutuksessa yksi työntekijä työpaikkamentoriksi, joka perehdyttää ja tukee kuntoutujaa työpaikalla työkokeilun ajan. Eri-laisista mentorointiohjelmista on saatu hyviä kokemuksia, kun koke-neempi työntekijä toimii keskustelukumppanina ja ovien avaajana. Työ-tehtävät ja -ajat räätälöidään yksilöllisesti. Mallin kolmas osa on tuki työ-paikalla, mikä koostuu koko työyhteisölle tarjottavasta monimuotoisuus-koulutuksesta ja työpaikkamentorin tuesta. Työnhakija saa tukea sekä ennen työn alkua että työsuhteen aikana. (Asumispalvelusäätiö ASPA 2013, 127-129; Eronen ym. 2014, 69.)

5 JOHTOPÄÄTÖKSET

Tutkimus toi ilmi runsaasti eri keinoja pakolaisten työllistymisen edistämiseksi ehkäisevän mielenterveystyön näkökulmasta. Aluksi niitä tuntui olevan jopa niin runsaasti, että niiden jäsentely tutkimustulosten arvioimiseksi oli haastavaa. Mitä enemmän tuloksia tarkasteli, sitä kirkaamaksi tulosten keskeinen anti kuitenkin muodostui. Erityistarpeiden huomioiminen henkilökohtaistamisessa, asiakaslähtöisyys ja työelämä- lähtöisyys, uusien palveluiden tarve, palveluiden organisoiminen ja vastuun kantaminen korostuivat erityisesti, mutta listaa voisi jatkaa siihen saakka, että se on jälleen edellä olevan tutkimustulosten sivumäärän mittoissa. Tutkimustuloksia esitellessä on tuotu esiin mikä toimii ja mikä ei. Ei kuitenkaan riitä, että tiedostetaan nämä asiat. On välttämätöntä, että ne siirretään myös käytäntöön, jotta niistä on hyötyä tulevien pakolaisten työllistymisen ja mielenterveyden kannalta. Seuraavaksi pysähdytään tarkastelemaan ja painottamaan edellä mainittujen tutkimustulosten keskeistä antia ja mahdollisia johtopäätöksiä.

Tutkimustulokset antavat ymmärtää, että erityisryhmiä ja erityistarpeita omaavia henkilöitä tulisi erityisesti huomioida nykyistä paremmin. Tiedostetaan, että yli 40-vuotiaat, perheiden äidit, yksinhuoltajat, traumatisoituneet, luku- ja kirjoitustaidottomat, päällekkäisiä palvelutarpeita omaavat ja oppimisvaikeuksia omaavat tarvitsevat enemmän tukea, etenkin räätälöityä tukea, ja nyt olisi aika tarjota sitä heille. Meidän ei ole mahdollista luoda yhtä mallia, joka toimisi kaikille, sen sijaan meidän on mahdollista luoda sellainen malli, joka mahdollistaa ammattilaisten yksilöllisen, räätälöidyn ja henkilökohtaisen työskentelyn asiakastyössä. Tulisi edetä asiakkaiden ehdoilla nykyistä enemmän sen sijaan, että asiakkaita ohjataan palveluiden ehdoilla.

Pakolaisten työllistämiseksi ja mielenterveyden tukemiseksi tarvitaan uusia palveluita räätälöityjen ja katkeamattomien palvelupolkujen luomiseksi, jonka lisäksi tarvitaan ennen kaikkea riittävästi palveluita. Jos palveluiden määrä ei vastaa tarpeeseen, olisi voitava joustavasti lisätä (ja tarvittaessa myös vähentää) palveluita niin, ettei asiakkaalle koidu turhia viivästyksiä työllistymisen polullaan palveluiden riittämättömän määrän vuoksi. Viivästyksillä on tutkitusti negatiivisia seurauksia sekä työllistymisen että mielenterveyden kannalta. Osaamista löytyy, kyse on organisoinnista ja hallinnosta.

Samalla tavalla organisaatiota ja yleistä hallintoa kaipaavat viitteelliset suomen kielen minimivaatimukset ammattiala- ja tehtäväkohtaisesti. Pitäisi löytää se taho, joka voisi ottaa vastuun ja luoda yhteisesti hyväksytyt minimikielivaatimukset niin, että niistä olisi hyötyä työnantajille palkatessa pakolaisia ja pakolaisille suunnitellussa omaa kieli- ja ammattikoulutustaan. Tämä voisi luoda pohjan myös syvällisemmälle kielen ja ammatill-

sen koulutuksen yhdistämiselle, mikä olisi taas nopeampi polku työelämään.

Asiakaslähtöisyyden lisäksi myös työelämälähtöisyys on erittäin tärkeä tutkimuksen nostama näkökulma. Asiakaslähtöisyys ei saa kärsiä siksi, että hyödynnetään työelämälähtöisyyttä työnantajien houkuttelemiseksi toimintaan mukaan. Näiden kahden näkökulman tulisi täydentää toisiaan. Työnantajat tekevät aina viime kädessä rekrytointipäätöksen, joten työelämälähtöisyydessä ollaan todella asian ytimessä. Työelämälähtöisyys on virkistävä ja tuore näkökulma asiakaslähtöisyyden pitkän perinteen rinnalle. Erityisesti työnantajien työnhajaus -malli osoittautui olemaan niin kattava, syvällinen ja käytännönläheinen, että sen merkitys nousi suureksi tämän tutkimuksen kokonaisuutta tarkastellessa. Sen lisäksi työntekijöiden kouluttamista työpaikkamentoreiksi uutta työntekijää varten tuntui olevan yksinkertainen tapa saada aikaan näkyviä vaikutuksia. Uuteen työpaikkaan sopeutuminen voi olla haastavaa. Kun uusi työntekijä kokee, että on edes yksi kaveri, tässä tapauksessa koulutettu mentori, keneltä voi kysyä mitä tahansa ja joka on tukena kohdatessa uusia työtehtäviä, ihmisiä ja sosiaalisia tilanteita, sopeutuminen voi tuntua huomattavasti helpommalta. Ei tarvita ulkopuolista tukihenkilöä pakolaistaustaiselle työntekijälle samoissa määrin, jos tukihenkilö löytyykin jo valmiiksi työpaikalta ja tukihenkilön ollessa osa työyhteisöä, tukiprosessi on luonnollisempaa ja kustannustehokkaampaa kuin ulkopuolisen tukihenkilön kanssa.

Johdonmukaisen palvelupolun näkökulmasta palveluiden välillä siirtyessä ja palveluiden päättyessä on tärkeää, ettei tuki ja apu pääty kuin seinään. Tulisi tietoisesti ja hallitusti vähentää palvelua niin, että sen päättymiseen on mahdollisimman helppoa sopeutua ja asiasta pitäisi tiedottaa myös asiakkaalle hyvissä ajoin ja perusteellisesti. Nivelvaiheet ovat muutenkin haastavia ja tarvitaan hyvin suunniteltua toimintaa aikaansaatuisten tulosten säilyttämiseksi.

Tutkimuksessa ilmenneet kategoriat tukevat toisiaan ja näin rakentavat pakolaisten mielenterveyttä huomioivan työllistymisen edistämisen kokonaisuuden. Esimerkiksi johdonmukaista palvelupolkua ei voida rakentaa asiakkaille ilman osaamisen tunnistamista, henkilökohtaistamista, työnantajien mukaan ottamista, koulutuksen edistämistä ja yhteistyötä. Samoin kielitaitoa ei voida edistää ilman johdonmukaista palvelupolkua, yhteistyötä ja räätälöityjä ratkaisuja eikä henkilökohtaistaminen onnistu ilman johdonmukaista palvelupolkua, kielitaidon ja koulutuksen edistämistä, yhteistyötä ja osaamisen tunnistamista. Kaiken tämän taustalla vaikuttaa jatkuvasti ympäröivät asenteet, saatavilla olevan tiedon määrä ja käytännön hyvät menetelmät. Näin ollen kaikki kategoriat rakentavat niiden yhteisen tavoitteen lisäksi toisiaan. Kategoriat eivät ole päällekkäisiä, mutta ne kulkevat tiiviissä yhteistyössä rinnakkain rakentaen toinen toisiaan, jotta voitaisiin saavuttaa suurempi tavoite pakolaisten työllistymisestä ehkäisevän mielenterveystyön näkökulmasta.

6 POHDINTA

Tämä tutkimus pyrki löytämään keinoja pakolaisten työllistymisen edistämiseksi ehkäisevän mielenterveystyön näkökulmasta ja niitä löytyikin enemmän kuin osattiin odottaa. Oli jopa hieman huolestuttavaa huomata kuinka paljon tietoa aiheesta oli saatavilla, mutta mikä menee ikään kuin hukkaan, koska kyseinen tieto ei tavoita ammattilaisia. Osassa kirjallisuuskatsauksen lähteissäkin tuotiin esiin, että hyvät käytännöt hukkuvat helposti runsauden joukkoon ja hankkeiden rahoituksen päätyttyä toiminta usein loppuu yhtäkkiä, jolloin hyvätkin menetelmät jäävät unohduksiin, koska niiden jalkauttamiseen, käyttöönottoon ja tiedottamiseen ei ole enää resurssia (Ekholm 2011, 12, 29; Nieminen ym. 2015, 190). Näin ollen sirpaleisessa hankemaailmassa ei välttämättä olla tietoisia menneisyyden kokemuksista ja vaarana on, että pyörää keksitään ikään kuin uudelleen (Nieminen ym. 2015, 189).

Ainoastaan hankevetoinen kehittämistoiminta ei selvästikään ole nykytilanteessa kestävä ratkaisu. Tarvitaan kauaskantoisempaa ja pysyväisluontoisempaa toimintaa, jos halutaan saada vastaavanlaisia tuloksia. Tämä vaatisi kokoavan tahon, joka ottaisi vastuun tiedon jakamisesta soveltamiskelpoisessa muodossa ja joka ottaisi vastuun myös tärkeille hankkeille asetetuista rooleista, koska ajoittain hankkeille asetetaan hyvinkin keskeinen rooli, joka jääkin täyttämättä hankkeen päätyttyä. Pakolaistilanteen nopean kehityksen vuoksi olisi suotavaa, että tällainen kokoava taho pitäisi niin sanotusti kaikki langat käsissä, jotta pakolaistyö voisi pysyä nopeassa kehityksessä mukana.

Ennen tutkimuksen tekemistä pohdittiin alustavasti, että kenties työnantajien ja yhteisön vallitseviin negatiivisiin asenteisiin vaikuttamalla, koulutusta lisäämällä ja työnhaun kannalta merkittävän henkilökohtaisen verkoston vahvistamisella voitaisiin edistää pakolaisten työllistymistä ja sitä kautta mielenterveyttä. Negatiivisiin asenteisiin vaikuttaminen ja koulutuksen edistäminen korostuivatkin aineiston tuloksissa, mutta niiden lisäksi löytyi myös niin monia muita keinoja, että asenteiden ja koulutuksen merkitys ei tuntunutkaan enää kaikkein tärkeimmältä kaikkien muiden keinojen joukossa. Työnhaun merkittävien verkostojen vahvistamisesta ei syntynyt omaa kategoriaa kuten asenteisiin vaikuttamisesta ja koulutuksen edistämisestä, mutta aihetta kuitenkin ajetaan takaa esimerkiksi yhteistyön, henkilökohtaistamisen ja tiedon lisäämisen kategorioissa.

Tutkimuksen tuloksia tarkastellessa jotkut voivat olla sitä mieltä, että esitetyt keinot ja kehittämisehdotukset kuulostavat liian idealistisilta voidakseen siirtää käytäntöön onnistuneesti ja realistisesti. Täytyy myöntää, että alalla on paljon kehittämistyötä tehtävänä pakolaisten työllistymisen ja mielenterveyden edistämiseksi ja se on hyvin todennäköisesti hidas ja haastava prosessi. Nimenomaan siksi tutkimuksen tuloksissa on

pyritty tuomaan esiin myös mahdollisimman paljon käytännön ratkaisuja, jotka auttavat suuremman, idealistiselta kuulostavan tavoitteen saavuttamisessa. Nämä käytännön ratkaisut ja keinot ovat pieniä askelia kohti jotain suurempaa.

Seuraavaksi tarkastellaan tutkimuksen eettisyyttä hyvän tieteellisen käytännön näkökulmasta sekä tutkimuksen luotettavuutta pitkin tutkimusprosessia. Sen jälkeen pohditaan tulosten merkitystä ammattialaan ja yhteiskuntaan peilaten. Lopuksi vielä pohditaan mahdollisia jatkotutkimusaiheita ja niiden toteutumista.

6.1 Tutkimuksen eettisyys ja luotettavuus

Tutkimusta voidaan pitää eettisesti hyväksyttävänä ja sen tuottamia tuloksia uskottavina ainoastaan, jos tutkimus on tehty hyvää tieteellistä käytäntöä noudattaen. Hyvä tieteellinen käytäntö vaatii muun muassa, että tietoa esittäessä kunnioitetaan muita tutkijoita antamalla heidän saavutuksille niille kuuluva arvo ja viittaamalla heidän julkaisuihin asianmukaisella tavalla. Hyvä tieteellinen käytäntö edellyttää eettisesti kestäviä tiedonhankinta-, tutkimus- ja arviointimenetelmiä sekä avointa ja vastuullista viestintää tutkimuksen tuloksista. Lisäksi tutkimuksessa on noudatettava rehellisyyttä ja yleistä huolellisuutta pitkin tutkimustyötä, erityisesti tulosten tallentamisessa, esittämisessä ja arvioinnissa. (Tutkimuseettinen neuvottelukunta 2013.)

Tätä tutkimusta tehdessä on pyritty toimimaan eettisesti hyväksyttävällä tavalla ja hyvän tieteellisen käytännön mukaisesti tutkimuksen joka vaiheessa. Aihevalinta pyrittiin tekemään tieteen sosiaalieettinen vastuu huomioiden ammattialan kehitystarpeiden mukaisesti ja globaali eriarvoisuus huomioiden. Myös teoreettis-käsitteellisen tutkimuksen toteuttaminen empiirisen sijaan osoittautui eettisesti kestäväksi ratkaisuksi, sillä empiiristä tietoa aiheesta löytyi runsaasti (Ekholm 2011, 12; 29), mutta juuri runsauden vuoksi sitä oli vaikeaa hyödyntää. Tämä tutkimus pyrki kokoamaan aihepiirin tiedon runsautta helppokäyttöisemmäksi ja käytännönläheisemmäksi teoreettis-käsitteellisellä tutkimustavallaan. Empiirisen tutkimuksen tulokset eivät olisi olleet suoraan yleistettävissä ja käytäntöön siirrettävissä ja vaarana olisi ollut, että ne katoaisivat aihepiirin tiedon runsauden joukkoon, kuten niin monet muutkin aiemmat tutkimukset. Toive teoreettis-käsitteellisestä tutkimuksesta tuli alunperin työn tilaajalta, mutta aihepiirin taustatietoon tutustumisen myötä ilmeni selvästi, että sille oli myös syvällisemmät perustelut eettisestä näkökulmasta. Pakolaisten mielenterveyteen ja työllistymiseen liittyvä tieto on kehittynyt nopeasti viime aikoina pakolais määrän nopean kasvun myötä, mutta uutta tietoa ei olla keretty käsitellä, sisäistää ja siirtää käytäntöön yhtä nopeasti. Koettiin tärkeänä hyödyntää aiemmin tuotetun tiedon koko potentiaali uuden vastaavan tiedon tuottamisen sijaan, jotta aiempi tieto saataisi käyttöön asiakastyötä, tulevia tutkimuksia ja ammattialan kehitystä varten.

Tämän tutkimuksen tulokset vastasivat alun perin asetettua tutkimustehdävää, kuten oli tavoitteena, jonka lisäksi tiedonhankinnassa ja analysoinnissa käytettiin yleisesti hyväksytyjä ja tieteellisesti todistettuja menetelmiä. Tutkimuksen tuloksista on viestitty vastuullisesti erottaen aiempien tutkimusten anti ja tutkijan omat johtopäätökset, jonka lisäksi huolellisuutta on vaalittu pitkin tutkimusprosessia. Tutkimustuloksien siirrettävyyttä testataan PALOMA –hankkeen jalkauttamisvaiheessa, jonka vuoksi tulosten siirrettävyyden suhteen ollaan oltu erityisen huolellisia ja pyritty esittämään tuloksissa ainoastaan tietoa, joka on sovellettavissa käytännön tasolla täysi-ikäisten pakolaisten ja vastaavista lähtökohdista tulevien työllistymisen ja mielenterveyden edistämiseksi kaikkialla Suomessa. Näin ollen hyvän tieteellisen käytännön noudattaminen on toteutunut hyvin tehden tutkimuksesta eettisesti hyväksyttävän.

Eettisyyden lisäksi on tärkeää arvioida tutkimuksen luotettavuutta. Kvantitatiivisissa tutkimuksissa puhutaan tässä yhteydessä reliabiliteetista ja validiteetista, mutta näitä termejä ei ole luotu kvalitatiivisen tutkimuksen tarpeisiin eikä ne sen vuoksi sovellu kovin hyvin kvalitatiivisen tutkimuksen arviointiin. (Tuomi & Sarajärvi 2002, 131, 134.) Siksi tässä tutkimuksessa reliabiliteetin ja validiteetin sijaan keskitytään luotettavuuden arviointiin. Luotettavuuden arviointiin ei ole olemassa mitään yksiselitteisiä ohjeita, mutta voidaan todeta, että tärkeintä on tutkimuksen arviointi kokonaisuutena luotettavuuden näkökulmasta (Tuomi & Sarajärvi 2002, 135).

Tämän tutkimuksen luotettavuuden suhteen on ollut suurempia haasteita kuin eettisyyden suhteen. Laadullista tutkimusta tehdessä on aina huomioitava, että tutkija on tutkimusasetelman luoja ja tulkitsija (Tuomi & Sarajärvi 2002, 133), joten tutkimuksen tuloksena syntyvä tieto suodatuu väistämättä tutkijan oman kehysten läpi, vaikka pyrittäisiinkin täysin objektiiviseen tieteelliseen tietoon. Kirjallisuuskatsauksen lähteitä valitessa, aineistoa lukiessa, tutkimukseen mukaan tulevaa tietoa valitessa, tietoa analysoitaessa – joka vaiheessa inhimilliset virheet ja subjektiivisen tulkinnan eteenpäin välittäminen on mahdollista. Jos keskittyminen vaikka herpaantuu hetkeksi ja jotain tutkimuksen kannalta oleellista jää pois sen takia? Tai vastaavasti jos jokin asia on henkilökohtaisesti merkittävä ja siihen kiinnittää siksi erityistä huomiota, eikä siksi, että se on merkittävä tutkimuksen kannalta? Ei yksinkertaisesti ole olemassa täysin neutraalia laadullista tutkimusta, mikä kykenisi tuottamaan täysin objektiivista tutkimustulosta (Tuomi & Sarajärvi 2002, 148).

Kun analyysimenetelmänä käytetään aineistolähtöistä analyysiä, ei objektiivisen tiedon tuottamisen riski suurene entisestään (Tuomi & Sarajärvi 2002, 98), mikä heikentää väistämättä tutkimuksen luotettavuutta. Tällä tutkimuksella on ollut sekä oppilaitoksen että työn tilaajan puolesta ohjaajat. Näiden ulkopuolisten henkilöiden ohjauksen ja arvioinnin myötä on pyritty vähentämään tutkijan oman kehysten vaikutusta tutki-

musmenetelmien, -tulosten ja johtopäätösten suhteen. Tästä on voinut olla apua tutkimuksen objektiivisuuden ja luotettavuuden kannalta, mutta se ei kuitenkaan poista niissä ilmeneviä puutteita kokonaan.

6.2 Tutkimuksen merkitys

Tämä tutkimus nostaa esiin pakolaisten tarpeita mielenterveyden ja työllisyyden osalta ja tarjoaa käytännön työkaluja heidän asemansa parantamiseksi. Aiemmissa luvuissa on esitetty useita kehittämisehdotuksia pakolaisten työllistymisen tukemiseksi heidän mielenterveys huomioiden. Tutkimuksen merkitys ilmenee esimerkiksi tarjoamalla ajankohtaista ja jäsenneltyä tietoa ammattilaisille sekä tuottamalla täysin uutta tietoa aiempaa tietoa yhdistellen ja johtopäätösten avulla.

Tutkimuksen suurin merkitys ilmenee kuitenkin vasta kun tutkimustuloksia hyödynnetään PALOMA –hankkeen työskentelyssä. Tutkimuksen tulokset toimivat asiantuntijaryhmien työskentelyn perustana samalla tavalla kuin hanketyöntekijöiden tutkimusten tulokset. Asiantuntijaryhmiin valitut henkilöt ja hanketyöntekijät lukevat tulokset, arvioivat ne, keskustelevat niistä ja sen pohjalta antavat kannatuksensa niille ajatuksille, jotka halutaan mukaan pakolaisten mielenterveystyön valtakunnalliseen malliin. Näin ollen osa tuloksista ja kehittämisehdotuksista julkaistaan PALOMA-hankkeen valtakunnallisessa mallissa, josta niitä jalkautetaan käytännön työhön ympäri Suomea.

Konkreettisesti tässä tutkimuksessa esitetyt kehittämisehdotukset kohdistuvat sosiaalialaa katsoen hyvin laajasti yksityisen, julkisen ja kolmannen sektorin työhön ja jopa tämän työkentän ulkopuolelle yhteisöihin ja poliittiseen tahtoon. Kaikkein eniten kehittämisehdotuksia näyttää kuitenkin nykyistä työkenttää mieltien kohdistuvan kotouttamiskoulutukseen, ammatilliseen koulutukseen, työelämäpalveluihin ja kuntoutuspalveluihin. Kehitys yksittäisten toimijoiden tasolla luo potentiaalın suurempaan yhteiskunnalliseen muutokseen pakolaisten osallisuuden, hyvinvoinnin, mielenterveyden ja työllisyyden myönteisenä kehityksenä. Parhaassa tapauksessa yksilöt voivat hyvin ja yhteiskunta säästää hyvinvoinnin vuoksi suuria pahoinvoinnin kustannuksia.

6.3 Aihepiirin tutkimuksen tulevaisuus

Paitsi että tämä tutkimus on merkittävä, tämän tutkimuksen aihepiiri on merkittävä ja ajankohtainen ja se tulee olemaan sellainen tulevaisuudessakin johtuen pakolaisten määrän kehityksestä. Jatkossa aihepiiriä tutkiessa olisi tärkeää kerätä, koota ja analysoida kokemusasiantuntijatietoa säännöllisesti. Tätä tutkimusta tehdessä ilmeni, että joskus yritetään selittää pakolaisten tilannetta työllistymisen ja mielenterveyden suhteen kysymättä pakolaisilta itseltään heidän kokemuksista. Ne yksilöt, jotka ovat läpikäyneet koko työllistymisprosessin ja tuntevat henkilökohtaisesti sii-

hen liittyvät onnistumisia edesauttavat tekijät, voivat antaa arvokasta empiiristä tietoa, johon ei muuten ole mahdollista päästä käsiksi. Tällaista tietoa ei kuitenkaan ole hyödynnetty riittävän paljon.

Pakolaisilta itseltään tulisi kysyä suoraan, mikä toimi ja mikä ei toiminut, miltä tuntui ja mitä pitäisi kehittää. Kehittämistyön toteuttaminen ainoastaan tutkijoiden näkökulmaa hyödyntäen on riskialtista ja eksyy sosiaalialalla vallitsevasta varsinaisesta päämäärästä eli asiakkaiden tukemisesta. Toki tämänkin tutkimuksen aineiston lähteissä oli useita, joissa oli huomioitu nimenomaan asiakkaiden näkökulma ja tuotu heidän äänensä esiin. Se ei kuitenkaan riitä, että sitä tehdään satunnaisissa tutkimuksissa silloin tällöin eri kohderyhmärajoituksilla ja eri kysymyksin. Jotta asiakkailta saatavaa tietoa voitaisiin todella hyödyntää palveluiden kehittämiseksi ja kehitysehdotusten vaikutusten havaitsemiseksi, tietoa tulisi kerätä säännöllisesti ja hallitusti.

Voitaisiin sopia esimerkiksi tietty päämäärä tai tietyt päämäärät, jolloin kaikki päämäärän saavuttaneet pakolaiset täyttäisivät kyselylomakkeen tai heitä haastateltaisiin samoja kysymyksiä käyttäen joka puolella Suomea. Tämä päämäärä voisi olla esimerkiksi kotouttamiskoulutuksen päätyminen, työharjoittelun päätyminen tai jokin muu vastaava tapahtuma asiakkaan työllistymisen polulla. Kun pakolaisilta kerättäisi tällä tavalla tietoa säännöllisesti, voitaisiin verrata edellisen vuoden tuloksia nykyisen vuoden tuloksiin nähdäkseen, onko tehdyillä muutoksilla ja kehitystoimenpiteillä ollut mitään vaikutusta.

Tämä tutkimus tarjoaa työvälaineitä kehittämistyölle, muttei mahdollista kehitystoimenpiteiden vaikutusten seuraamista. Toiminnan vaikutukset voitaisiin saada näkyviin juuri edellä mainitun kaltaisella säännöllisellä seurannalla ja pysyväisluontoisella tutkimustoiminnalla. Säännölliset tutkimukset kohderyhmän edustajista helpottaisi tulevan kehittämistyön toteuttamista tarjoamalla paremmat lähtökohdat ja laadukkaampaa tietoa työn tekemiseksi.

Tutkimuksen tuloksia tarkastellessa tekisi mieli asettaa löydettyt keinot paremmuusjärjestykseen vaikuttavuuden mukaan, mutta valitettavasti tämän tutkimuksen aineistossa ei ole riittävän kattavaa tietoa kaikkien esitettyjen keinojen vaikuttavuudesta tehdäkseen tällaisia johtopäätöksiä eikä tämän tutkimuksen laajuudessa olisi voinut toteuttaa löydettyjen keinojen priorisointia. On jatkotutkimusten paikka osoittaa, mitkä esitetystä tuloksista toimivat parhaiten pakolaisten työllistymisen ja mielen-terveyden edistämiseksi. Jokaisesta esitetystä keinosta voisi tehdä oman vaikuttavuuden tutkimuksen. Aihepiirin tutkimustarve on näin ollen edelleen suuri eikä tutkimustyö pakolaisten työllistymisen ja mielen-terveyden kysymysten parissa tule loppumaan lähiaikoina.

LÄHTEET

Akavan uraryhmä ja Aarresaaren koulutus- ja ohjausryhmä (2013). *Uraohjauksen sanakirja*. Viitattu 7.10.2017. <http://uraohjauksen-sanakirja.purot.net/tyollisyys>

Aro, T. & Laiho, A. (2013). *Mitä Etelä-Savossa voidaan oppia muiden alueiden maahanmuuttostrategioista ja ohjelmista?* Selvitys. Pointti – Maahanmuuttajat työvoimaksi Etelä-Savossa –hanke (ESR 2008-2014). Viitattu 14.12.2016. <http://pointti.eu/wp-content/uploads/2013/03/Etel%C3%A4-Savon-maahanmuuttoselvitys-Timo-Aro-7.3.2013.pdf>

Asumispalvelusäätiö ASPA (2013). *Decent Work – Promising Practices in the employment of People with Disabilities from Sweden, Denmark, Estonia and Finland*. ASPA Publications 1/2013. Viitattu 18.12.2016. http://www.aspasaatio.fi/sites/default/files/Decent_Work_book_net_ENG.pdf

Ekholm, E. (2011). *Maahanmuuttajien osaaminen näkyväksi – virikkeitä ammatillisen osaamisen kartoittamiseen kotoutumisohjauksessa*. Selvityksen loppuraportti. Sisäasiainministeriö, ESR ALPO. Viitattu 2.6.2016. <http://www.intermin.fi/julkaisu/062011?docID=24885>

ELY-keskus (2011). *Etelä-Savo lukuina*. Yhteiskunnallinen kehitys. Työllisyys. Elinkeino-, liikenne- ja ympäristökeskus. Viitattu 11.10.2017. http://frontix.internetix.fi/fi/asiakkaat/te_keskus/sisalto/04_www_sivut/03_yhteiskunnallinen_kehitys/02_tyollisyys?C:D=701219

EMN (2017). *Vuosittainen maahanmuutto- ja turvapaikkaraaportti*. Suomi 2016. Euroopan muuttoliikerverkosto. Luettu 1.10.2017. http://emn.fi/files/1522/Politiikkaraaportti_FI_EN_final.pdf

Eronen, A., Härmälä, V., Jauhiainen, S., Karikallio, H., Karinen, R., Kosunen, A., Laamanen, J-P. & Lahtinen, M. (2014). *Maahanmuuttajien työllistyminen - Taustatekijät, työnhaku ja työvoimapalvelut*. Työ- ja elinkeinoministeriön julkaisuja Työ ja yrittäjyys 6/2014. Viitattu 13.6.2016. http://www.kotouttaminen.fi/files/40368/maahanmuuttajien_tyollistyminen.pdf

Flinkkilä, R. (2013). *Toimintaa ja tuloksia POINTTI –Maahanmuuttajat työvoimaksi Etelä-Savossa*. PowerPoint -esitys. Viitattu 12.9.2016. <http://slideplayer.biz/slide/1920307/>

Hainmueller, J., Hangartner, D. & Lawrence, D. (2016). *When lives are put on hold: Lengthy asylum processes decrease employment among refugees*. Science Advances 03 August 2016, Vol. 2, No. 8. Viitattu 13.12.2016. <http://advances.sciencemag.org/content/2/8/e1600432.full>

Heponiemi, T., Wahlström, M., Elovainio, M., Sinervo, T., Aalto, A-M. & Keskimäki, I. (2008). *Katsaus työttömyyden ja terveyden välisiin yhteyksiin*. Työ- ja elinkeinoministeriön julkaisuja 14/2008. Viitattu 2.10.2017. <http://docplayer.fi/1950703-Katsaus-tyottomyyden-ja-terveyden-valisiin-yhteyksiin.html>

Hirsjärvi, S., Remes, P. & Sajavaara, P. (1997). Tutki ja kirjoita. Kustannusosakeyhtiö Tammi: Helsinki.

Joronen, T. & Mohamed A. (2015). *Kauppakansa pakosalla: Somaliyrittäjät meillä ja muualla*. Helsingin kaupungin tietokeskus. Tutkimuksia 2015:1. Viitattu 13.12.2016. http://www.hel.fi/hel2/tietokeskus/julkaisut/pdf/15_03_19_Tutkimuksia_1_Joronen.pdf

Karinen, R. & Hallikainen, M. (2014). *Pointti – Maahanmuuttajat työvoimaksi Etelä-Savossa –hankkeen ulkoinen arviointi*. Loppuraportti. Viitattu 12.9.2016. <http://pointti.eu/wp-content/uploads/2014/12/POINTTI-HANKKEEN-ULKOINEN-ARVIOINTI-.pdf>

Kesti, M. (N.d). *Henkilöstön hiljaisen tiedon kytkentä organisaation menestymiseen*. Mcompetence. Viitattu 20.10.2017. http://www.amko.fi/files/5213/4631/8238/FIDA_mcompetence_R1.pdf

Kirmayer, L., Narasiah, L., Munoz, M., Rashid, M., Ryder, A., Guzder, J., Hassan, G., Rousseau, C. & Pottie, K. (2011). *Common mental health problems in immigrants and refugees: general approach in primary care*. Viitattu 1.10.2017. <http://www.cmaj.ca/content/183/12/E959.full>

Mäki-Opas, J., Jokela, S. & Castaneda A. (2016). *Pakolaisten mielenterveystoimien valtakunnallinen kehittämishanke PALOMA*. Haastatteluosion tutkimussuunnitelma. Tutkimussuunnitelma THL:n tutkimuseettistä työryhmää varten. Turvapaikka-, maahanmuutto- ja kotouttamisrahasto. Luonnos. Viitattu 15.5.2016.

Mäki-Opas, J. & Jokela, S. (2016). PALOMA. *Pakolaisten mielenterveystoimien valtakunnallinen kehittämishanke*. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. Viitattu 7.10.2017. <https://www.thl.fi/documents/10531/2717186/PALOMA+esittelydiat/53709858-769e-4d5c-a1a0-baba26ab45f9>

Nieminen, H., Kivijärvi, A. & Toivikko, K. (2015). *Kiertoteitä – maahan muuttanut nuoret yhteiskunnallisten esteiden edessä*. Into Kustannus: Helsinki.

Peltola, U. & Metso, L. (2008). *Maahanmuuttajien kuntoutumisen ja työllistymisen tukeminen Helsingissä*. Kuntoutussäätiön tutkimuksia 79/2008. Viitattu 27.6.2016. https://kuntoutussaatio.fi/files/162/Maahanmuuttajien_kuntoutumisen_ja_tyollistymisen_tukeminen_Helsingissa.pdf

Piepponen, S. (2014). *Maahanmuuttajanuoret koulutukseen ja työelämään*. Nuorisotakuun tulevaisuuspaja 15.5.2014. Työ- ja elinkeinoministeriö. Viitattu 12.9.2016. http://www.nuorisotakuu.fi/files/40193/Piepponen_Maahanmuuttajanuoret_koulutukseen_ja_tyolamaan_15.5.2014.pdf

Pohjois-Pohjanmaan ELY-keskus (2011). *Tervetuloa työhön! Käsikirja maahanmuuttajien työllistämiseen*. KotoTyö – Työ kotouttamisen välineenä –hankkeen tulokset. Pohjois-Pohjanmaan elinkeino-, liikenne- ja ympäristökeskuksen julkaisuja 1/2011. Viitattu 13.12.2016.

Salminen, A. (2011). *Mikä kirjallisuuskatsaus?* Johdatus kirjallisuuskatsauksen tyypeihin ja hallintotieteellisiin sovelluksiin. Vaasan Yliopiston julkaisuja. Opetusjulkaisuja 62. Julkisjohtaminen 4. Viitattu 8.7.2017. http://www.uva.fi/materiaali/pdf/isbn_978-952-476-349-3.pdf

Satakunnan ammattikorkeakoulu (2013). *Pieces of the Big Picture – Exploring Employment of Rehabilitates with European Partners*. Mood for Work project (European Social Fund). Satakunnan ammattikorkeakoulu, Sarja D, Muut julkaisut 4/2013. Viitattu 18.12.2016. http://www.theseus.fi/bitstream/handle/10024/64965/2013_D_3_Pieces_of_Big_Picture_web.pdf?sequence=1

Satakunnan ammattikorkeakoulu (2012a). *Työvoimaa kuntouujista – työnantajan palveluohjaus*. Työmieli –hanke 2009-2012. Satakunnan ammattikorkeakoulu, Sarja D, Muut julkaisut 2/2012. Viitattu 13.12.2016. http://www.theseus.fi/bitstream/handle/10024/40084/2012_D_2_Tyovoimaa_kuntouujista.pdf?sequence=1

Satakunnan ammattikorkeakoulu (2012b). *Työmieli – Näin se tehtiin*. Satakunnan ammattikorkeakoulu, Sarja D, Muut julkaisut 3/2012. Viitattu 13.12.2016. http://www.theseus.fi/bitstream/handle/10024/40890/tyomieli_nain_se_tehtiin_julkaisu.pdf?sequence=6

Satakunta University of Applied Sciences (2012). *Guide for work community to support the employment of a rehabilitee*. Satakunta University of Applied Sciences, Sarja D, Muut julkaisut 6/2012. Viitattu 18.12.2016. http://www.theseus.fi/bitstream/handle/10024/47482/2012_D_6.pdf?sequence=1

[Schreier, M. \(2012\). *Qualitative Content Analysis in Practice*. SAGE Publications Ltd: London.](#)

Suomen Pakolaisapu (2017). *Pakolaisuus*. Pakolaisuus maailmalla. Viitattu 1.10.2017. <http://pakolaisapu.fi/pakolaisuus/pakolaisuus/>.

THL (2009). *Ehkäisevä mielenterveystyö kunnissa*. Aineistoa suunnittelun tueksi. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. Viitattu 7.10.2017. <https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/79889/bdea673d-8c0f-45f5-90ed-41463001ad7e.pdf?sequence=1>

THL (2014). *Maahanmuuttajien mielenterveys*. Mielenterveyden edistäminen. Mielenterveys. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. Viitattu 1.10.2017.

<https://www.thl.fi/fi/web/mielenterveys/mielenterveyden-edistaminen/maahanmuuttajien-mielenterveys>

THL (2017). *PALOMA kehittää Pakolaisten mielenterveyspalveluita*. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. Viitattu 7.10.2017. <https://www.thl.fi/fi/tutkimus-ja-asiantuntijatyo/hankkeet-ja-ohjelmat/paloma-kehittaa-pakolaisten-mielenterveyspalveluita>

Tuomi, J. & Sarajärvi, A. (2002). *Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi*. Kustannusosakeyhtiö Tammi: Jyväskylä.

Tutkimuseettinen neuvottelukunta (2013). *Hyvä tieteellinen käytäntö ja sen loukkausepäilyjen käsitteleminen Suomessa*. Viitattu 11.10.2017. http://www.tenk.fi/sites/tenk.fi/files/HTK_ohje_2012.pdf

Työtehoseura (2017). *Maahanmuuttajien kotoutumista ja työllistymistä edistävä HOPE-hanke alkanut*. Viitattu 7.10.2017. <http://www.tts.fi/tts-1/uutishuone/uutisarkisto-uh/109-tts/2273-maahanmuuttajien-kotoutumista-ja-tyollistymista-edistava-hope-hanke-alkanut>

Waisman, G. & Larsen, B. (2016). *Income, amenities and negative attitudes*. IZA Journal of Migration 2016 5:8. Viitattu 13.12.2016. <http://izajom.springeropen.com/articles/10.1186/s40176-016-0056-0>

KIRJALLISUUSKATSAUKSEEN VALITUT LÄHTEET

Teoksen kirjoittaja, julkaisuvuosi ja nimi	Rahoittaja tai julkaisijataho	Tietokantahaku tai valintatapa
Aro, T. & Laiho, A. (2013). <i>Mitä Etelä-Savossa voidaan oppia muiden alueiden maahanmuutostратe-gioista ja ohjelmista</i>	Etelä-Savon ELY-keskus, Euroopan sosiaalirahasto	Asiantuntijasuositus
Asumispalvelusäätiö ASPA (2013). <i>Decent Work – Promising Practices in the employment of People with Disabilities from Sweden, Denmark, Estonia and Finland.</i>	ASPA Publications	Melinda “mielenterv? AND työllistyminen”
Ekholm, E. (2011). <i>Maahanmuuttajien osaaminen näkyväksi – virikkeitä ammatillisen osaamisen kar-toittamiseen kotoutumis-ohjauksessa.</i>	Sisäasiainministeriö	Asiantuntijasuositus
Eronen, A., Härmälä, V., Jauhiainen, S., Karikallio, H., Karinen, R., Kosunen, A., Laamanen, J-P. & Lahtinen, M. (2014). <i>Maahanmuuttajien työllistyminen - Taustatekijät, työnhaku ja työvoimapalvelut</i>	Työ- ja elinkeinoministeriö	Asiantuntijasuositus
Flinkkilä, R. (2013). <i>Toimintaa ja tuloksia POINTTI – Maahanmuuttajat työvoimaksi Etelä-Savossa</i>	Etelä-Savon ELY-keskus, Euroopan sosiaalirahasto	Asiantuntijasuositus
Hainmueller, J., Hangartner, D. & Lawrence, D. (2016). <i>When lives are put on hold: Lengthy asylum processes decrease employment among refugees</i>	Science Advances	HAMK tarkennettu kansainvälisten e-aineistojen haku “refugee AND employment”
Joronen, T. & Mohamed A. (2015). <i>Kauppakansa pakosalla: Somaliyrittäjät meillä ja muualla. Helsingin kaupungin tietokeskus</i>	Helsingin kaupungin tietokeskus	Melinda “pakolai? AND työllistyminen”

Karinen, R. & Hallikainen, M. (2014). <i>Pointti – Maahanmuuttajat työvoimaksi Etelä-Savossa –hankkeen ulkoinen arviointi</i>	Etelä-Savon ELY-keskus, Euroopan sosiaalirahasto	Asiantuntijasuositus
Nieminen, H., Kivijärvi, A. & Toivikko, K. (2015). Kiertoteitä – maahan muuttaneet nuoret yhteiskunnallisten esteiden edessä	Raha-automaattiyhdistys	Melinda “pakolai? AND työllistyminen”
Peltola, U. & Metso, L. (2008). Maahanmuuttajien kuntoutumisen ja työllistymisen tukeminen Helsingissä	Kuntoutussäätiö	Asiantuntijasuositus
Piepponen, S. (2014). <i>Maahanmuuttajanuoret koulutukseen ja työelämään</i>	Työ- ja elinkeinoministeriö	Asiantuntijasuositus
Pohjois-Pohjanmaan ELY-keskus (2011). Tervetuloa työhön! Käsikirja maahanmuuttajien työllistämiseen	Pohjois-Pohjanmaan ELY-keskus	Melinda “pakolai? AND työllistyminen”
Satakunnan ammattikorkeakoulu (2013). <i>Pieces of the Big Picture – Exploring Employment of Rehabilitates with European Partners</i>	Euroopan sosiaalirahasto	Melinda “mielenterv? AND työllistyminen”
Satakunnan ammattikorkeakoulu (2012a). <i>Työvoimaa kuntouujista – työnantajan palveluohjaus.</i>	Euroopan sosiaalirahasto	Melinda “mielenterv? AND työllistyminen
Satakunnan ammattikorkeakoulu (2012B). <i>Työmieli – Näin se tehtiin</i>	Euroopan sosiaalirahasto	Melinda “mielenterv? AND työllistyminen
Satakunta University of Applied Sciences (2012). Guide for work community to support the employment of a rehabilitee	Euroopan sosiaalirahasto	Melinda “mielenterv? AND työllistyminen”
Waisman, G. & Larsen, B. (2016). Income, amenities and negative attitudes	IZA Journal of Migration	HAMK tarkennettu kansainvälisten e-aineistojen haku “refugee AND employment”